

פרק רביעי

טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

מאז התפתחותם של תחומי הדעת השונים, נעשו ניסיונות רבים ומגוונים ליצור טיפולוגיות של התנהגויות, תופעות ואנשים באותו תחום דעת. דוגמה בולטת לכך קיימת בפסיכולוגיה, בניסיון לאפיין יחידים לפי ההפרעות שמהן הם סובלים. ניסיון אחר נעשה בתחום הקרימינולוגיה, בהבחנה בין עבריינים כרוניים לעברייני קריירה (אדלשטיין, 2006). ניסיונות לסיווג רצח סדרתי נעשו לשם הבנת המגוון והשונות של רציחות ורוצחים אלה, וכדי לשפוך אור על מניעים שונים של הרוצחים, על יחסי קרבן-עבריין ועוד. הטיפולוגיות הקיימות מסווגות רוצחים סדרתיים על בסיס עירוב של תכונות, מניעים משוערים, עדויות מזירת הפשע ותכונות הרקע של העבריינים. בעיה נוספת היא שטיפולוגיות אלו מערבות הגדרות בעלות בסיס אובייקטיבי (מגדר, גילי הרוצח והקרבן) יחד עם פרשנות סובייקטיבית על בסיס מניע העברה¹. לגבי עבריינים בכלל, ובפרט לגבי רוצחים סדרתיים, חשוב לעשות הבחנה בין טיפולוגיות שנועדו לשמש את רשויות אכיפת החוק לבין טיפולוגיות תיאורטיות יותר.

טיפולוגיות בשירות מערכת אכיפת החוק

1. המגמה המסתמנת בקרב רשויות אכיפת החוק היא ליצור טיפולוגיות רחבות יחסית על בסיס מניעים-סיבות, כפי שהציע ה-F.B.I בטיפולוגיה הראשונה לרצח סדרתי. לפי טיפולוגיה זו קיימים שלושה סוגים של רוצחים סדרתיים: הרוצח המאורגן, הרוצח הלא-מאורגן והרוצח המשלב ביניהם. הרוצח המאורגן הוא מתוכנן מאוד, מביא עמו את כלי הרצח לזירה ובוחר בקפדנות את הקרבן. לאחר הרצח הוא מסלק את הגופה מהזירה, ומעלים כל ראיה פורנזית. הרוצח הלא-מאורגן מבצע "התקפת בליץ" על קרבן, ללא תכנון, כאשר בזירה נשארות עקבות לרצח מהיר וברוטלי. הרוצח משתמש בנשק שהוא מוצא בזירה עצמה. לאחר הרצח הוא נוטש את הגופה, והזירה מלאה בראיות משפטיות (פורנזיות). הרוצח המשולב משלב רכיבים שונים של שני הסוגים שהוזכרו.

2. טיפולוגיה רחבה יותר שהוצעה בתחום מערכת אכיפת החוק עוסקת במניעים השונים של הרוצח הסדרתי, אף שלא ברור במה מסייעת החלוקה לרשויות האכיפה. Morton (2005) מונה שבעה מניעים עיקריים: כעס, עסק עברייני, רווח חומרי,

1 להרחבה וביקורת על כמה מהטיפולוגיות הבולטות יותר, ראו: Canter & Wentink (2004).

אידיאולוגיה, כוח/ריגוש, פסיכופתיות ומין. מבלי להיכנס לפירוט של כל אחת מהקטגוריות, הרי שעל פני הדברים ניתן לראות את החפיפה בין חלק מהקטגוריות, למשל כוח ושליטה ובסיס מיני, או עסק עברייני ורווח חומרי. בנוסף, המניע של כעס נראה כללי מדי ומתאים לכמה קטגוריות.

החוקר מציג תפיסה חשובה, לפיה בפועל הרוצח הסדרתי אינו בוחר את הקרבן לפי קטגוריה מסוימת, אלא לפי תנאי המצב: זמינות, פגיעות ורצייה.

זמינות משמעה קשר לסגנון החיים של הקרבן או לנסיבות שבהן מעורב הקרבן, המאפשר לרוצח נגישות לקרבן. פגיעות כוונתה הדרגה שבה הקרבן נגיש לרוצח. גם כאן התיאוריה על הפעילויות השגרתיות מתאימה מאוד. רצייה פירושה משיכת הרוצח לקרבן, הכוללת גורמים רבים המבוססים על המניע של הרוצח ביחס למאפייני הקרבן כמו גזע, מגדר, רקע אתני, גיל או העדפות ספציפיות של הרוצח. כפי שנראה, רוב מוחלט של הרוצחים הסדרתיים מחפשים ב"קרבן האידיאלי" תכונות מסוימות.

במקרים שבהם הדחף לרוצח גבוה מאוד, הרוצח יסתפק גם בתחליף ל"קרבן האידיאלי" פרי הפנטזיות שלו. החידוש העיקרי בתפיסה זו הוא שבדומה לפשעים אחרים המבוצעים על-ידי פושעים מקצועיים, הרוצח יבחר בקרבן אשר יגרום לסיכון המזערי לכידתו. בנוסף, ההסבר המוצג מבסס את חשיבותן של תיאוריות בקרימינולוגיה להסבר הרצח הסדרתי: תיאוריית הפעילויות השגרתיות והתיאוריה של בחירה רציונלית.

3. מהפך מסוים בשיטת הסיווג הוצע על-ידי Walter & Keppel (1999), המתמקדים אמנם יותר ברצח מיני. החוקרים מציינים ארבעה סוגים של רוצחים סדרתיים על רקע מיני:

- א. כוח-החלטי: מניע של עמידה בתוקף על כוח זכרי מול קרבן נשי או גברי.
- ב. אשור-כוח: חיפוש אשור באמצעות הקרבן לכך שהרוצח "מענג" אותו, או שהוא "טוב" יותר מאשר מאהבים אחרים.²
- ג. כעס-נקמה: נקמה באישה מסוימת או בדמות חלופית אשר לפי תפיסת הרוצח פגעה בו בעברו.
- ד. כעס-ריגוש: הטלת כאב ופחד על הקרבן (גבר או אישה) לשם סיפוק מיני.

טיפולוגיות שהוצעו על-ידי תיאורטיקנים שלא מקרב רשויות אכיפת החוק

Vronsky (2007) טוען שעד היום אין הגדרה מוסכמת לרוצח סדרתי, ואין מערכת אוניברסלית יחידה שתיצור קטגוריות של רוצחים סדרתיים. הטווח הרחב של ההגדרות והקטגוריות מצביע על כך שהתופעה של רוצחים סדרתיים היא רחבה ומגוונת יותר

2 סיווג זה מתבסס על סיווג ה-F.B.I. לאנסים, ולכן קטגוריה זו נראית לא מתאימה לרוצחים סדרתיים על רקע מיני.

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

ממה שחשבנו (שם, עמ' 27). לטענתו, תיאורטיקנים שאינם עוסקים בחקירות פשעים נוטים לסווג רוצחים סדרתיים לפי מניע או מניעים לרצח, מעבר למיון הנעשה בשירות גופי חקירה ואכיפת חוק. אסקור את הטיפולוגיות השונות שהוצעו בסדר כרונולוגי.

ניסיון אחד לטיפולוגיה נעשה ע"י Lee (1988)³, אשר זיהה עשרה סוגים של רוצחים סדרתיים על-פי טווח רחב של קטגוריות ביו-סוציו-פסיכולוגיות: זכאוני, פסיכוטי, בעל פגיעה מוחית, פסיכופת, בעל אגרסיה פסיבית, אלכוהוליסט, היסטרי, מוגבל נפשית, סוטה מין ורוצח נערים. הקריטריונים לטיפולוגיה זו מגוונים מאוד וכוללים טווח נרחב של מאפיינים, ובכך מרחיקים אותנו עוד יותר מקריטריונים חד משמעיים.

טיפולוגיה מעניינת נוספת של אותו חוקר מתייחסת להטבעת תוויות שונות במטרה להבדיל בין הרוצחים הסדרתיים אך ורק לפי המניע שלהם: רווח, תשוקה, שנאה, כוח ושליטה, נקמה, אפורטוניזם, פחד, חוזה, ייאוש, ריטואל ורחמים. התוויות שהוגדרו אינן מובדלות בצורה ברורה, והדבר מקשה על הבחנה חד-משמעית בין הסוגים השונים ובין המניעים השונים.

Hickey (1992) מתאר ניסיונות מוקדמים ליצירת טיפולוגיות של רוצחים סדרתיים: טיפולוגיה אחת הציגה סיווג של שניים עד אחד-עשר סוגי רוצחים סדרתיים שונים, אך קיימות בה סתירות פנימיות. חלק מהסוגים מהווים תיאור של סיבתיות, בעוד האחרים מתארים אבחון של הרוצחים.

Holmes & Holmes (1998) מציגים את אחת הטיפולוגיות המסודרות ביותר לסיווג רוצחים סדרתיים, על-פי כמה תבחינים (קריטריונים) שבעזרתם נוכל להבחין בין סוגי הרוצחים השונים. יש לציין שהסוגים השונים של הרוצחים שעולים מתבחינים אלו אינם שונים משמעותית מאלו שהופיעו בטיפולוגיות קודמות; החידוש הוא שהחוקרים יצרו מערכת ברורה ומובחנת יותר לסיווג הרוצחים הסדרתיים השונים. אלה התבחינים שמציעים החוקרים לסיווג רוצחים סדרתיים:

א. מניעים

מניע פנימי – המניע הפנימי הוא משהו עמוק ביחיד, המהווה חלק מאישיותו, והדוחף אותו לרצוח: "היה משהו עמוק בתוכי, משהו שלא יכולתי לשלוט בו" (דברי טד בנדי, שם). מתקשר לכך גם מושג "הצל" שבו עסקנו בפרק הקודם: "זוהי תחושה איומה של משהו שאוכל אותך מבפנים, שמאיים להשתלט עליך מבפנים, והדרך היחידה לספק את הארוחה היא לרצוח חתיכת נקבה שהיא זבל ולא שווה..." (שם).

מניע חיצוני – רוצח סדרתי הרוצח לשם רווח חומרי, כמו מי שרוצח באמצעות חוזה

3 אצל Hickey, 1992.

עבור המאפיה או כעוסק עצמאי, או מי שרוצח לשם קבלת ביטוח החיים של הקרבן ("כחול הזקן"). החוקרים טוענים שהמניע במקרה זה הינו חיצוני לאישיות, וכי לא היה משהו עמוק באישיותו שדרש שהוא ירצח. לדבריהם הסיבות לרצח היו מחוץ לדרישות האישיות של העצמי שלו. לדעתי, טענה זו של החוקר – לפיה המניע אינו חלק מהאישיות – היא חמורה, שכן זהו עיוות של כל הידוע על מניעים ועל נפש האדם.

ב. רווח

רווח פסיכולוגי – הרווח הפסיכולוגי יכול להיות סוג של סדיזם מיני המביא את הרוצח לסיפוק מהתקפה אלימה וקטלנית על קרבן חסר אונים. רווח פסיכולוגי אחר יכול להיות בנקמה בקרבן תמים כהעתקה של נקמה או שנאה כלפי גורם שנוא, או בעצם השליטה בחיי הזולת. הרווח יכול להיות מעצם הפעולה, מתכנונה ואולי אף משמירת מזכרות מהאירוע.

רווח חומרי – רווח חומרי כמו כסף מניע לעיתים רוצחים סדרתיים. רצח סדרתי זה יכול להופיע אצל רוצחים העובדים כמחסלים או מתנקשים מקצועיים, רוצחים ההורגים את בנות זוגם לשם קבלת כספי הביטוח, ועוד.

ג. מיקום הרצח

יציבות גיאוגרפית – הרוצח הסדרתי היציב מבחינה גיאוגרפית חי באזור מסוים, רוצח בו ונפטר מהגופה באותו אזור או בסמוך לו. למשל, John Gacy רצח 33 בני אדם, וקבר את רובם תחת ביתו או בחצרו, כאשר כל הקרבנות היו תושבים מקומיים. לרוצח כזה קיים "אזור נוחות" הסמוך לביתו או למקום עבודתו, ורק שם הוא מסוגל לפעול (על-פי החוקרים מדובר בקוטר של כתשעה עשר ק"מ).

ניידות גיאוגרפית – הרוצח הסדרתי הארעי נע ממקום למקום במהלך הקריירה הרצחנית שלו. למשל, Bundy רצח בעשר מדינות שונות בארצות הברית, כאשר חוסר המידע ואי שיתוף הפעולה בין רשויות החוק הקשו על תפיסתו.

ד. בחירת הקרבנות

בחירה מכוונת – לעיתים הרוצח יבחר ב"קרבן אידיאלי" על-פי מאפיינים פיזיים, כגון מבנה גוף או צבע שיער מסוים, או על-פי גיל, מין או תחום עיסוק. בקטגוריה זו גם נכלל מי שמחסל אדם ספציפי על-פי חוזה. לעיתים, התכונות המסוימות של הקרבן מופיעות בעולם הפנטזיה של הרוצח, ובמימוש הפנטזיה הוא יחפש את הקרבן שמתאים לאותן תכונות.

בחירה מקרית – לקרבנות אין שום מכנה משותף ביניהם, והסיבה היחידה לבחירה

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

בקרבת המסוים הייתה מיקומו בסביבתו של הרוצח בזמן הלא-נכון. קטגוריה זו מתאימה לרוצח הלא-מאורגן.

ה. שיטת הרצח

מיקוד על התהליך – אירוע מאורגן: הרוצח מתכנן בצורה מדוקדקת ומקצועית את התהליך כולו: הוא עוקב אחר הקרבן המיועד, לומד את הרגליו ואת לוח הזמנים שלו, מתכנן כיצד לחטוף אותו (גם בעזרת הונאה ורמייה), בוחן אתר לביצוע העינויים והרצח, מצטייד בכלי עינויים ובמכשיר הרצח, מתכנן את הזמנים, את דרך סילוק הגופה ועוד. הרוצח שואב הנאה הן מהתכנון והן מהביצוע. הוא מאריך את זמן הביצוע, שכן הוא שואב הנאה מתגובות הקרבן, מהשלבים השונים בתהליך ועוד.

מיקוד על הפעולה – אירוע לא מאורגן – הרצח מתבצע ומסתיים בתוך דקות. אולם בהגדרת מאפיין זה המחברים לא שמו ליבם לכך שייתכן מצב שבו יהיה מיקוד על הפעולה, אך האירוע יהיה מאורגן היטב. כך למשל במקרה של רוצח סדרתי שהוא מחסל מקצועי. ייתכן מיקוד מסוים על התהליך גם במקרה כזה, אך עיקר המיקוד הוא על הפעולה.

מחברי טיפולוגיה זו מתייחסים לארבעה סוגים של רוצחים סדרתיים, אך היא מהווה "מודל אידיאלי" שלא בהכרח ימצא בדיוק מלא במציאות. בנוסף, גם בתוך כל סוג של רוצחים סדרתיים תיתכן שונות מסוימת.

הטיפולוגיה של Holmes & Holmes (1998) זכתה לכמה ביקורות משמעותיות,⁴ אך מצאתי לנכון להציג בהרחבה משום שמדובר באחת הטיפולוגיות היחידות המציגה קריטריונים ברורים לשם סיווג הרוצחים השונים. חלק מהקריטריונים אמנם בעייתיים, כמו ההתייחסות למניע פנימי ולמניע חיצוני, ומעבר לכך הטיפולוגיה הותקפה בשל חפיפה בין כמה מהקטגוריות – למשל החפיפה בין הרוצח ההדוניסטי לרוצח מתוך כוח או שליטה – ובשל התעלמות מקטגוריות החסרות בה, למשל רצח סדרתי על רקע אידיאולוגי. על כל פנים, ניתן להשתמש בה כדי להדגים כיצד המודל התיאורטי האינטגרטיבי מסביר את הסוגים השונים של הרוצחים הסדרתיים. להלן ארבעת סוגי הרצח הסדרתי שמציגים החוקרים בטיפולוגיה שלהם:

1. הרוצח הסדרתי מתוך חיזיון (The Visionary serial killer)

רוצח זה מוגדר כפסיכוטי וכחסר קשר עם המציאות. לטענתו, הוא נדחף להתנהגות רצחנית על-פי הוראה של שדים, מלאכים, השטן או אלהים, לאחר שראה או שמע אותם. נמצא שמין אינו מניע אינטגרלי ממערכת מניעיו. זירת הרצח במקרים אלו

4 להרחבה, ראו: אדלשטיין, 2006.

נראית לחוקרים כחסרת כל סדר או היגיון, אך עבור הרוצח הזירה נתפסת כ"הגיונית", ומבטאת משהו ייחודי לו. בגלל מצבו הנפשי הזירה מלאה בראיות פיסיות (פורנזיות), שמהן ניתן לזהות את סוג הרוצח.

עבור רוצח זה, הרווח הוא פסיכולוגי: תחושת תענוג, תחושת שחרור והקלה ותחושה של החזרת שיווי המשקל. לרוצח זה אין סוג קרבן מועדף,⁵ ולא ניתן להבחין במאפיינים פסיים, תעסוקתיים, או אחרים הנראים כמשותפים לכל קרבנותיו. המכנה המשותף היחיד לכל הקרבנות הוא העובדה שהם שותפים עם הרוצח במרחב ובזמן. אישיות הרוצח מונעת ממנו להתרחק מהמרחב הגיאוגרפי שבו הוא מרגיש נוח. "אזור הנוחות" הוא המקום שבו הרוצח חש נינוחות מעצם היכרותו עם המקום: סביבת המגורים, העבודה, הקניות והבילויים. הרוצח עצמו הוא ספונטני ומכוון לפעולה ולא לתהליך. לרוצח אין עניין בבחירת קרבן מסוים, ובזירת הרצח לא נמצא עדויות להכנות ותכנון. הרוצח ישתמש בכלי נשק זמין, כולל ציוד שימצא על הקרבן. בדרך כלל מכשיר הרצח יישאר בזירה. זירת הרצח הבלתי מאורגנת מאפיינת את אישיותו של הרוצח. היא תכלול ראיות פיסיות כמו טביעת אצבעות, כתמי דם וכדומה. העדויות בזירה יצביעו גם על רגשות הרוצח בזמן המתקפה, כמו שנאה, זעם, פחד. מכלל הדברים עולה שרוצח זה מתאים לרוצח הלא-מאורגן שתואר בטיפולוגיה קודמת.

2. הרוצח הסדרתי המשימתי (The mission serial killer)

רוצח זה, בדומה לרוצח מתוך חיזיון, פועל בצורה כפייתית (קומפולסיבית), אך המניע הראשוני שלו אחר. הוא אינו מוגדר כפסיכוטי. הוא חש הכרח לרוצח את כל אותם אנשים שהוא "שפט" כראויים להוצאה להורג. הוא רוצח קבוצה של אנשים "לא רצויים" – אלו שנשפטו ככאלה על-ידי הרוצח עצמו. גזר דין זה מתבצע בעקבות חוויות אובייקטיביות או סובייקטיביות של הרוצח ביחס לקבוצת הקרבנות. ייתכן שחלק מחוויותיו הקשורות לאנשים אלו היו אמיתיות ואף חזרו על עצמן, ובמקביל ייתכן שהרוצח סובל מתחושת חוסר צדק לאחר שנפגע על-ידי מישהו, והקרבנות מהווים תחליף למקור התסכול, ההשפלה או חוסר הצדק שנעשה עם הרוצח בעבר, שכן המקור לתחושות אלה אינו נגיש לרוצח מסיבות שונות.⁶ הרוצח מקבל החלטה מודעת לבצע את הרצח. הוא בוחר 'לפטור את העולם' מקבוצת אנשים נבחרת שאינה ראויה לחיות בעולמו, או יותר נכון בעולמו. הרוצח עושה פעולות של נטרול אשמה,⁷

5 בהמשך אתייחס לנקודה זו שיש בה בעייתיות. בחירת הקרבנות קשורה לרוצח ולמחלתו ואינה סתמית לחלוטין.

6 ראו התיאוריה בדבר תסכול/השפלה-תוקפנות.

7 ניתן להתייחס לתיאוריות המופיעות בסעיף העוסק בניסוח/מסגור מחדש.

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

בכך שהוא מסביר שלטענתו הוא משחרר את הקהילה מאנשים מאיימים, מסוכנים ועוד. למשל, אם החליט לרצוח זונות, הוא יטען שהוא מיטיב עם הקהילה בכך שהוא מונע הידבקות במחלות. קודם לביצוע הרצח תופיע פנטזיה שבה הרוצח יחווה ריגוש הקשור בתכנון הרצח ובביצועו.

הרווח הצפוי הוא פסיכולוגי. הרוצח מצפה להשיג תחושה של צדק ושווי עצמי, שכן לתפיסתו הרצח לא רק יעשה לו טוב, אלא יהפוך את החברה כולה למקום שטוב יותר לחיות בו בדור הזה ובדורות הבאים. בניגוד לרוצח מתוך חזיון, מעשה הרצח כאן אינו נתפס על-ידי הרוצח כמצוות אלהים, אלא כהוראת תחושת הצדק שלו עצמו. "התיקון" הוא מתוך מערכת הערכים הפנימית שלו [המושפעים בתורם מתכנים חברתיים-תרבותיים, א"א].

הקרבות נבחרים על-ידי רוצח סדרתי זה בגלל שהם מתאימים לקריטריונים מסוימים שאותם צריך לבער, ושלב הפנטזיה מזהה את הקרבן המועדף. טיפוס "הקרבן האידיאלי" אינו ממלא פנטזיה מינית, אלא להיפך; בחירת הקרבן האידיאלי מתרכזת סביב אי רציית הקרבן. הקרבן הספציפי נבחר בצורה מקרית מתוך הקבוצה הלא רצויה (נשים, זונות וכו'), כשהתנאי היחיד הוא שהקרבן ממלא אחר הדרישה של התכונה הלא רצויה.

בדומה לרוצח מתוך חזיון, גם הרוצח המשימתי פועל במסגרת אזור הנוחות שלו, ואינו נייד מבחינה מרחבית. הוא תושב ותיק במקום מסוים, ובנה לעצמו היסטוריה טובה במקום העבודה. לאחר הרצח הוא אינו חש צורך לטפל בגופה (נקרופיליה) או השחתה). מרגע שהקרבן מת המשימה הסתיימה עבורו, והוא יעזוב את זירת הרצח. ההיפטרות מהגופה תיעשה במקום הרצח, ובכך קטן הסיכוי שלה להתגלות. בזירת הרצח תהיה עדות מעטה בלבד, בגלל שעוד במהלך שלב הפנטזיה הוא תכנן מראש את הכול, כולל הימנעות מהשארת ראיות פורנויות ומתפיסה.

שיטת הרצח: הרוצח המשימתי עובד מהר ומתמקד בפעולה עצמה. הפעולה מתוכננת היטב ולכן גם מאורגנת מאוד. ככל שהוא מאורגן יותר, כך ייוותרו בזירה פחות ראיות. בניגוד לרוצח מתוך חזיון, הוא יביא עמו את כלי הרצח וייקח אותו עמו בסיום הפעולה. רוצח זה מתאים לדפוס הרוצח המאורגן, או המשולב.

3. הרוצח הסדרתי ההדוניסטי (The Hedonistic Serial Murderer)

הרוצח הסדרתי ההדוניסטי משך ביותר את תשומת לבה של התקשורת, כנראה בגלל שהוא קושר בין אלימות קטלנית וסיפוק אישי ומיני. הדוניזם הוא תנועה כלפי השגת תענוג כלשהו, ובמקרה של רצח סדרתי מדובר בתנועה אלימה וקטלנית לשם השגת מטרה זו. סוג זה מתחלק לשלושה תת-סוגים:

8 קיום יחסי מין עם הקרבן לאחר מותו – עם הגופה או עם חלקים ממנה.

א. הרוצח הסדרתי ההדוניסטי מתוך תשוקה (*The lust serial killer*) – עבור רוצח סדרתי זה, המין משחק חלק אינטגרלי ברצח. הסיפוק המיני, גם עם הקרבן שהרג (נקרופיליה), הוא המטרה העילאית, והיא מופיעה אצלו כמו התמכרות לאלכוהול או לסמים. לפני היציאה לפעולת הרצח מתרחשת פנטזיה, הכוללת את בחירת הקרבן וביצוע של ריטואל מסוים – הדרך שבה הקרבן נבחר, נחטף, מת ומסולק, והפעולות שהרוצח יעשה בגופו של הקרבן. מרגע שנחצה הגבול⁹ והתקבלה אצל הרוצח החלטה לבצע רצח וסדיום מיני, יש סיכוי מועט ביותר שיקרה מצב שבו הרוצח יעצור את עצמו מלבצע את הרצח.

רוצח סדרתי זה מונע על-ידי כפייתיות מינית, הדוחפת אותו לפעולה במטרה לספק דחף זה. הרווח הצפוי הוא פסיכולוגי, כאשר הרצח ממלא צורך פנימי לסיפוק מיני. הרוצח אינו מוגדר כפסיכופת, ויש לו קשר רב עם המציאות. הסיפוק מושג גם על-ידי עינוי רצח של זרים המלווים באלמנט מיני, לאחר שהרוצח למד לקשור בין רצח לסיפוק מיני.

מפני שהמרכיב המיני הוא חלק מהרצח, הרוצח מחפש את ה"קרבן האידיאלי" שעליו להיות מושך מבחינה מינית בעיני הרוצח. אם הדחף הכפייתי חזק מאוד, הרוצח עשוי לוותר על הקרבן האידיאלי ולמצוא לו תחליף. הקרבן זר לרוצח אך אינו מקרי, שכן הוא צריך לענות על תכונות נדרשות.

רוצח סדרתי זה חוטף או משדל את קרבנותיו בתחום אזורי קטן יחסית, אך משם הוא מנייד עצמו במטרה לבלבל את המשטרה. לכן ניתן להגדירו כיציב יחסית מבחינה גיאוגרפית, אך נייד בפיזור הגופות. רוצח זה מוכרח ליצור מגע פיסי עם הקרבן. הוא עשוי להשתמש באמצעים שונים, כמו חניקה, דקירה בסכין, החדרת חפצים לגוף הקרבן ואונס. בנוסף, קיימות פעולות של נקרופיליה, וייתכנו מעשים כמו השחתה וביתור של הגופה, שימור איבר מסוים אצל הרוצח ועוד. הרוצח מאורגן במעשיו, מאחר שהפנטזיה שקדמה לפעולה מהווה עבורו תסריט התנהגותי ששוחזר ולוטש פעמים רבות, כאשר המיקוד הוא על התהליך כולו ולא על פעולת הרצח עצמה.

ב. הרוצח הסדרתי ההדוניסטי מתוך ריגוש (*The Thrill Serial Killer*) – אצל רוצח סדרתי זה הסיפוק מושג על-ידי תגובות הקרבן, ולכן הוא שומר את הקרבן בחיים זמן רב יותר. בדומה לרוצח מתוך תשוקה, גם כאן המין הוא מרכיב אינטגרלי. רוצח זה צריך לחוש את ההתרגשות של הרצח. היות הקרבן מודע למה שקורה לו מביאה לתחושת הסיפוק והיעוד של הרוצח. לכן מרגע שהקרבן מת הרוצח מאבד עניין ומתכנן כיצד להיפטר מהגופה. הרווח הצפוי קשור, כאמור, לתהליך ארוך שרק בסופו מתבצע הרצח. הרוצח שואב תענוג מהתהליך המתמשך עד מות הקרבן, ולא מהרצח עצמו.

9 כפי שהראיתי, חציית הגבול כרוכה בנטרול אשמה ובושה קודם לפעולה.

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

בדומה לרוצח מתוך תשוקה, גם עבור רוצח סדרתי זה הקרבן הוא אדם זר, אך הוא ייבחר בקפדנות ובצורה ספציפית כיוון שעליו לענות על קריטריונים פסיים מסוימים המתאימים לפנטזיה של הרוצח. לצורך כך, הרוצח יעקוב אחרי קרבן מסוים עד להשגתו, ולא יתפשר על קרבן אחר.

רוצח סדרתי זה נוטה לנסוע תוך כדי חיפושיו אחר קרבן מתאים, ולכן הוא נחשב לנייד מבחינה גיאוגרפית. הוא נוטה לאסוף קרבן במדינה אחת ולהיפטר מהגופה במדינה אחרת במטרה להקשות על המשטרה. לעיתים הוא מחליט על מקום שבו הוא רוצה שתתגלה הגופה, ולעיתים הוא אינו רוצה בגילוייה ומסתיר אותה היטב. הסיבה שהרוצח רוצה שהגופה תתגלה היא שבכך הוא מעביר מסר שהוא עדיין קיים ופעיל. שיטת הרצח נשענת על שליטה מוחלטת בקרבן, כאשר ההנאה והסיפוק של הרוצח שאובים מהסבל שעובר הקרבן. הרוצח הסדיסט אינו מקבל סיפוק מיני מהכאב שהוא גורם, אלא מהציפייה לסבל שהקרבן יחווה דרך עינויו. בניגוד לסוגים הקודמים, הרוצח לשם ריגוש אינו מאופיין ב"עודף הריגה"¹⁰ של הקרבן, בשל חוסר ריגוש מהרצח עצמו ובגלל היותו בשליטה מבחינת אישיותו. לא קיימת נקרופיליה ונשק הרצח לא ימצא בזירה. כלי העינויים גם כן לא יישארו בזירה, שכן הרוצח זקוק להם לרצח הבא. חלק מכלי העינויים המשמשים את הפנטזיה מוחדרים לפתחים שונים בגוף הקרבן טרם מותו.

חשוב להבחין בין רוצח סדרתי למטרות תשוקה לבין רוצח למטרות ריגוש. רוצח מתוך ריגוש מעוניין להשאיר את הקרבן בחיים כדי לקבל את מלוא הסיפוק, ולכן לא נמצא אצלו התנהגות נקרופילית. רוצח סדרתי זה נוטה, בדרך כלל, להיות רווק, מה שאין כן ברוצח מתוך תשוקה. הרוצח למטרות ריגוש נוטה להיות נייד יותר מבחינה גיאוגרפית, והיותו רווק או גרוש מקלה על יכולת זו. ייתכן שהוא מקיים במקביל יחסי מין עם נשים, אך אלו הם יחסים פשוטים ללא תחושת מחויבות; כאשר תחושת הכפייה מתחזקת והוא מתכונן לרצח הבא, יחסיו עם אחרים הופכים למשניים.

ג. הרוצח הסדרתי ההדוניסטי לשם רווח/ נוחות¹¹ (*The Comfort Serial Killer*) – רוצח סדרתי זה תואר כמי שרוצח מסיבות של "צרכים חומריים": כסף, עסקים או תגמולים חומריים אחרים. בהמשך, החוקרים מתייחסים אל המתנקש המקצועי כמתאים לסוג זה של רוצח סדרתי (Schlesinger, 2001; Holzman, 1995). בניגוד לרוצחים סדרתיים אחרים, מטרתו העיקרית של רוצח סדרתי זה היא ליהנות מהחיים, ופעולותיו נעשות כדי להגיע אל "החיים הטובים". רוצחים אלו אינם מתנהגים בבוטות גלויה של אלימות קטלנית. להיפך, הם רוצחים בשקט. רוצח זה מוגדר כסוציופנת או פסיכופנת,

10 הכוונה היא לדקירת הקרבן פעמים רבות, מעבר לצורך לשם הריגתו.

11 ראוי היה לכנות סוג זה בשם רוצח סדרתי למטרות רווח חומרי.

והוא רוצח שוב ושוב, בצורה רגועה, מתוך אינטרס של השגה או קיום של רווחה. פעולת הרצח היא מקרית עבורו לעומת הרדיפה אחר מטרות העשויות להשתקף ברווח חומרי. הרצח מונע מרצון לרווח חומרי. זהו מניע רציונלי ומודע, אף שלדעת החוקרים דפוס החשיבה של רוצח כזה משקף אישיות פסיכופתית, שעבורה חייהם של יצורי אנוש נמדדים במונחים של שוויים הכספיים.

זהו סוג הרצח הסדרתי היחיד שבו הרוצח פוגע באנשים מוכרים לו (בחלק מהמקרים). תהליך הבחירה של הקרבן איננו מקרי. בחירת הקרבן היא זהירה, ונעשית בדרך כלל על-ידי נישואין או חברות. במקרים אחרים, הקרבן יכול להיות שותף עסקי. עם זאת, כאשר מדובר בהתנקשות על-פי חוזה, הקרבן יהיה זר לרוצח. רוצח סדרתי זה נוטה להתגורר במקום אחד ולהישאר בו. הוא אינו נודד ברציחותיו, ולרוב הוא רוצח את קרבנותיו ונפטר מגופותיהם באותו אזור (הגופה תימצא בדרך כלל בזירת הרצח). כאשר מדובר ברצח על-פי חוזה, הרוצח יהיה נייד מבחינה גיאוגרפית עד כדי ניידות בין מדינות ויבשות.

רוצח סדרתי זה רוצח בצורה מתוכננת ומאורגנת, והוא ממוקד בפעולה. הרוצח בוחר תחילה את הקרבן שמוותו יביא את התוצאה הרצויה. זמן רב מוקדש לבחירת שיטת הרצח, שיכולה להיות רעל איטי או רצח מהיר. אין כאן מיקוד בתהליך, שבו הרוצח מאריך את המוות לשם הנאה מסבל הקרבן. הרצח הוא המוקד, שכן בעזרתו תושג המטרה החומרית. במקרה של רצח על-פי חוזה, ייתכן תהליך מסוים של מעקב. הזירה מאורגנת וחסרת עדויות, כי תפיסתו של הרוצח תגדע את מקור "פרנסתו". בזירה לא יימצאו סימנים לעינויים או למגע מיני מסוג כלשהו, אין חניקה של הקרבן ואין השחתה של הגופה לאחר המוות. המחברים טוענים שכלי הרצח יימצא בזירה, אך הם לא התייחסו למקרה של מחסל מקצועי שיוורה בקרבנו תוך כדי נסיעה, למשל. קיימים שני סוגים של רוצחים סדרתיים לשם רווח: אלו הרוצחים קרבנות המוכרים להם, ואלה הרוצחים זרים.

1. *רוצחים של קרבנות מוכרים* – הסוג הטיפוסי הוא זה שרוצח חברי משפחה. הרוצח עשוי להינשא מספר פעמים ולצבור את כספי הביטוח, או להשתלט על אינטרסים כלכליים ועל כספי המשפחה ("כחול הזקן" / "האלמנה השחורה"). הרוצח ירצח את הקרבן בזהירות, לאחר זמן, בדרך כלל באמצעות כדורים או רעל. בתחילה ידאג הרוצח להצטייר כאדם דואג ואדיב, הדואג לבריאות הקרבן ועושה ככל יכולתו להציל את חייו. ניתן לראות שבחירת הקרבנות אינה כרוכה בתכונות ספציפיות מסוימות מלבד החזקת כסף ורכוש, אך הבחירה אינה מקרית כלל.

2. *רוצחי זרים* – הרוצח פועל מתוך מניע חומרי ונדרש לרמה גבוהה של מקצועיות. רוצח זה מוגדר גם כבעל קריירה פלילית, שכן הוא עובד לפי חוזה. ניתן לראות כיצד התיאוריה של הבחירה הרציונלית מתאימה לסוג זה של רוצח סדרתי, כאשר הוא שוקל את הרווח וההפסד מפעולותיו.

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

אף שההתייחסות היא למכרים וזרים, הרי שייתכן גם סוג שלישי. מדובר במקרים שבהם הקרבנות מוכרים לרוצח מעצם היותם חוסים במוסד שהוא מנהל, אך מעבר לכך אין היכרות אישית ואינטימית. הרוצח מעוניין בכספי הביטוח הלאומי שיגרוף לאחר שירצח את קרבנותיו.

לסיכום, רוצח סדרתי זה הורג מכרים כמו גם זרים. מלבד זאת, הוא שונה משאר הרוצחים הסדרתיים ברווח הצפוי, שבמקרה הזו הינו חומרי. אמנם, ניתן לשער שהרוצח מפיק רווח פסיכולוגי מסוים מעצם ההנאה שבהשגת התגמולים החומריים, שיכולה להתבצע רק על-ידי רצח הקרבן.

ברצוני להרחיב מעט את היריעה בנושא המתנקש המקצועי, מעבר למה שכתבו החוקרים המקוריים, שכן ניתן לראות את פעולת הניסוח מחדש או ההבניה אצל רוצח זה. Levi (1995) מתייחס לארגון החברתי של הרצח ושל הרוצח המקצועי. המחסל המקצועי חסר את ההצדקות ו"התמיכות" שהחוק מספק לרוצחים אחרים, כמו הגנה עצמית, אי שפיות או רצח במסגרת שירות המדינה. מדובר כאן באדם שידוע שרצח איננו נורמטיבי, וביודעין הוא בוחר לרצוח מתוך אינטרס מחושב כלשהו. כדי להתמודד עם עבודתו, הרוצח העצמאי מפתח לעצמו טכניקות נטרול אשמה משלו: מכיוון שהמזמין אנונימי וזר וכך גם הקרבן, הרוצח מבצע "הכחשה של הקרבן". בנוסף, הפרת החוזה תגרוור הענשה של הרוצח בידי המזמין ופגיעה במוניטין שלו, ולכן יש כאן סוג של "הגנה עצמית" או "הכחשת האחריות". דרך נטרול נוספת היא "הכחשת הנזק" – הרוצח המקצועי מגדיר את פעולותיו כ"עבודה שיש לעשות". יש כאן ניסוח של הפעולה כפעולה עסקית נורמלית. טכניקה נוספת לנטרול אשמה היא "הכחשת האחריות": הרוצח המקצועי מתמקד בכישוריו ובלמידה מקצועית מתמדת, ועל-ידי כך הוא מדגיש את הטכניקה ולא את המניעים או את ההיבט המוסרי של פעולותיו.

לאחר הרצח הראשון הרוצח השכיר מרגיש דיסוננס קשה. הדימוי העצמי שהיה לו נשבר, והוא אינו יכול לשתף אחרים בתחושותיו. כתוצאה מכך, הוא עושה "ניסוח מחדש" של מניעיו ופעילותו. למשל, הוא ידגיש לעצמו את ההיבט הכספי, יתייחס לפעולתו כעבודה, וייצור ריחוק בינו לבין הקרבן ובינו לבין ההיבט המוסרי של עבודתו. לשם כך נדרשים ממנו קור רוח וריחוק רגשי, הגורמים לכך שהקרבן אינו עוד אדם אלא מטרה. במילים אחרות, הוא עושה דה־פרסונליזציה של הקרבן. ברור שרוצח כזה סובל מהפרעת אישיות אנטי־חברתית חמורה.

4. הרוצח הסדרתי של כוח/ שליטה (The Power/Control Serial Killer)

אף שההתנהגות הנקרופילית המזוויעה של רוצח סדרתי זה מצביעה לכאורה על קווים פסיכויטיים באישיותו, מדובר ברוצח היודע להבחין בין טוב לרע ובין מציאות לפנטזיה, אף שהפנטזיה היא הדוחפת אותו להתנהגותו זו. סוג זה של רוצח סדרתי נחשב לקטלני

ביותר, בגלל היכולת הגבוהה שלו להקסים את סביבתו. הוא מודע היטב לסיכון שהוא נוטל על עצמו (למשל בעת סילוק הגופה), וככל שהסיכון גבוה יותר ריגושו מתחזק. האינטליגנציה הגבוהה והניידות הרבה שלו מקשים על תפיסתו. המניע של רוצח סדרתי זה הוא להשיג שליטה מלאה וכוחנית על גורל הקרבן.

יש דמיון לדפוס הקיים אצל הרוצח הסדרתי מתוך תשוקה וריגוש. הרוצח משוטט, עוקב אחר קרבנות אפשריים ובוחר בסוג מסוים של קרבן, אך הקרבן הוא זר לרוצח. לרוצח זה יש היכולת לנוע ממקום למקום במהלך רציחותיו כדי להקשות על המשטרה, בפרט אם אין שיתוף מידע בין משטרות של מדינות שונות.

שיטת הרצח כוללת את הבאת הקרבן למקום שומם שבו לא יוכל לקרוא לעזרה או להימצא. לאחר עינויים הכוללים התנהגות מינית סוטה יבוצע הרצח, ואחריו תילקח הגופה (או יילקח חלקה) לביתו של הרוצח במטרה לבצע נקרופיליה, המהווה חלק דרמטי מהריטואל ברצח זה. ככל שהתהליך ארוך יותר, כך ההנאה והסיפוק של הרוצח גדלים. הדגש הוא על התהליך ולא על הפעולה. הרוצח נהנה מהרצח, משום שדרכו הוא יכול להגשים את הפנטזיות שלו. בנדי שמר גופה מתחת למיטתו או בארון הבגדים במשך כמה ימים, והיה מבצע בה ניסויים מיניים. זהו רוצח סדרתי המוגדר על-ידי החוקרים כ"אמן" בעבודתו; מקצוען שרק משתפר במיומנותו. בנדי טען שאותם מכניזמים המשמשים בלמידה כללית קיימים גם בלמידה להרוג בצורה יעילה ולהשיג את הרווחים הצפויים. לדעתי, סוג זה של רצח ורוצח סדרתי יוצר כפילות ביחס ל"סוגים ההדוניסטיים" ואינו מחדש משמעותית. כפי שציינתי, טיפולוגיה זו חשובה להבנת הסיווג של רצח ורוצחים סדרתיים על-פי קריטריונים נבחרים שיש להם משמעות תוכנית ותיאורטית.

מבחינת הסדר הכרונולוגי יש להתייחס כאן לספריו של Vronsky (2004, 2007), אולם ספרו האחד מתייחס למיון שערך ה-F.B.I – רוצח סדרתי מאורגן ולא מאורגן – ולכן אינו מוצא טעם לחזור על מיון זה. ספרו השני של החוקר עוסק ברוצחות סדרתיות, וניתן לו מקום בהמשך.

מכיוון שרוב מקרי הרצח הסדרתי בארצות הברית נעשו מתוך מניע מיני, הרי שגם הטיפולוגיות, מעבר לזו שהצגתי, התייחסו בעיקר למרכיב הכוח והשליטה כסיבה או כמרכיב מרכזי, תוך התעלמות מקטגוריות אחרות של סוגי רצח סדרתי. הקטגוריות המרכזיות המופיעות בספרות בנושא רוצחים סדרתיים הן אלו:

כוח/שליטה – בשנים האחרונות הולכת ומתגבשת תפיסה לפיה המניע המרכזי לרצח סדרתי הוא תחושת הכוח והשליטה (Vronsky, 2007; Levin, 2008), שביטויים הקיצוני הוא בחיים ומוות. לפי גישה זו, רצח סדרתי המערב פעילות מינית אינו קשור למין כמטרה ראשונית, והמין מהווה רק אמצעי לשליטה בקרבן.¹² המטרה העיקרית

12 תפיסה זו בולטת בספרות התיאורטית והמחקרית בקשר לעברות אלימות אחרות, ובעיקר

היא השגת הסיפוק הנובע משליטה מוחלטת בחיי אדם, כשלצורך כך הרוצחים הסדרתיים מבצעים תרגילי ערמה ותחבולה כלפי הקרבנות, הציבור ומערכת אכיפת החוק. Levin (2008) מדגיש את השאיפה לכוח ושליטה, מתוך ניסיונו והיכרותו רבת השנים עם רוצחים סדרתיים. לטענתו, מניעים אלו הם חשובים ביותר לרוצחים סדרתיים, יותר מאשר הנחנו בעבר. רוצחים סדרתיים רבים נוטלים חיים של אחרים פשוט כדי להרגיש זרימה של כוח ושליטה, או כדי לבסס מחדש שליטה שהם חשים שנלקחה מהם. על-ידי שליטה מלאה בקרבנותיהם, עד כדי החלטה מי יחיה ומי ימות, הרוצחים הסדרתיים חשים תחושת עליונות. במילים אחרות, הם נהנים לשחק בתפקיד אלהים. הבעיה היא שתחושת הכוח והשליטה נעלמת מהר יחסית, וגורמת לרוצח לתכנן את הרצח הבא כדי לחזור ולהרגיש את הסיפוק שחש בעת העינויים והרצח. החוקר מתייחס לכך שרוצחים סדרתיים חסרים את הפיקוח העצמי ההכרחי כדי למנוע מהם את ביצוע הרצח הבא, ויש בכך רמיזה לתיאוריה הפסיכואנליטית (חולשת "האני העליון") ולתיאוריה הסוציולוגית של חוסר פיקוח עצמי.¹³

החוקר עובר לתיאוריה נוספת להסבר הרצח הסדרתי לשם כוח ושליטה – התיאוריה המתמייחסת לסוציופּת, החסר מצפון, אמפתיה ורגשות אשם. השליטה המוחלטת על הקרבן באה לידי ביטוי באמצעות סדיוז, שפירושו קבלת הנאה וסיפוק מעצם הטלת כאב ופחד על אחרים. הסדיוז הוא ממכר, ולכן הסוציופּת זקוק למנות גדלות והולכות של סדיוז כדי להיות מסופק. כאשר צורך זה מתלווה לצורך בכוח ושליטה – כל אלה מביאים לרצח סדרתי. רק כך מצליח הרוצח הסדרתי לחוש מצליח. בגלל שהוא אינו מסוגל להשיג את מה שהוא רוצה בדרך לגיטימית של הזרם המרכזי, הוא חוצה את הגבול של מה שמקובל כראוי ומוסרי. בכך רומז החוקר על התיאוריה של Merton (1938).

רבים מהרוצחים הסדרתיים סבלו מאוד בילדותם. הם עברו התעללות, הטרדו מינית או נזחור, ולמדו להוציא את כעסם על אחרים, למשל באמצעות התעללות בבעלי חיים.¹⁴ התעללותם באחרים נעשית בעיקר בידיים, בצורה קרובה ואישית המספקת להם תחושת כוח ושליטה. גם התעללות בבן משפחה עשויה להקל על תחושת הפגיעות וחוסר האונים שלהם. אולם האלימות והסבל שהם גורמים לאחרים אינם רק תגובה לילדותם, אלא גם חזרה לקראת אלימות סדיסטית שיבצעו בעתיד כנגד בני אדם שונים.

אחד המיתוסים הנפוצים הוא שהשגת כוח נעשית תמיד באמצעות סדיוז (מיני).

לגבי אונס.

13 Hirschi & Gottfredson, 1992.

14 Levin (2008) מצא שמי שהתעלל בבעלי חיים נטה פי חמישה לבצע מעשי אלימות כלפי בני אדם, כדוגמת אונס, תקיפה ורצח (שם, עמ' 34).

מדובר בטעות. ישנם סוגים של רוצחים סדרתיים המשיגים כוח ושליטה ללא שימוש במין כאמצעי. למשל, אנשי רפואה שחנקו או הרעילו את מטופליהם מתוך רצון לשחק את אלהים בקביעה מי יחיה ומי ימות (Vronsky, 2007).

Levin (2008) מתייחס לפשעי שנאה (hate crimes) כסוג של רצח סדרתי המונע גם הוא מתוך רצון לכוח ושליטה. חוקרים אחרים¹⁵ כינו רוצחים אלו בשם רוצחים משימתיים. פשעים אלה מכוונים כלפי יחידים הנחשבים "שונים", במונחים של גזע, דת, לאום, מוצא, נטייה מינית, נכות, סטטוס או מגדר. רצח סדרתי של יחידים אלו מקנה לרוצח הסדרתי תחושת עליונות ותחושת כוח ושליטה שלא חש בעבר, וכך הוא מגיע לתחושת אופוריה (high). הוא מרגיש "חשוב", כשבכוחו להחליט מי יסבול ומי לא, מי יחיה ומי ימות.

"פשעי שנאה" נלמדים על-ידי הרוצחים בילדותם מהוריהם, ממוריהם, מחבריהם, משותפים לעבודה, מהתרבות ומהתקשורת ההמונית. אצל חלק מיחידים אלו דעה קדומה עלולה להפוך לשנאה פתולוגית.

לדעתי, קטגוריה זו רחבה מדי משום שהיא כוללת בתוכה רוצחים סדרתיים הפועלים ממניעי כוח ושליטה אשר יכולים לנבוע ממקורות שונים לחלוטין. הכללה כזו גורמת להתעלמות ממניעים משמעותיים השונים זה מזה. למשל, רוצחים סדרתיים הפועלים לשם השגת הערכה ויוקרה כמו ב"סינדרום מינכהאוזן" חווים תחושת שליטה על חיי החולה, והדבר מקנה להם תחושת כוח אולטימטיבית. אולם הם שונים מרוצחים סדרתיים הפועלים מתוך רצון לחוש כוח ושליטה ביחס למגזר חברתי מסוים, כאשר הדבר נובע לעיתים מנקמה או מאידיאולוגיה ("הרוצח המשימתי").

חברה – ישנם ילדים שאינם יוצרים זיקה עם הוריהם מסיבות שונות, כמו הזנחה והתעללות, והדבר מביא לתחושת חוסר אונים, ניכור ובדידות. הדרך שלהם לקשרים חברתיים מסולפת ורצחנית, ויכולה להגיע עד כדי קניבליזם או רצח ושמירת חלקי גופות לשם "חברה". רוצחים אלו אינם רוצים בסבל של הקרבן, והרצח נעשה במהירות, בדרך כלל על-ידי חניקה. למשל, Dahamer רצח גברים צעירים ובודדים. הוא חנק אותם למוות וביצע בהם נקרופיליה. על-ידי כך שאכל חלקים מקרבנותיו הוא קיווה להפוך אותם לחלק קבוע ממנו (Martens & Palermo, 2005).

לדעתי, יצירת קטגוריה עבור רוצחים סדרתיים מסוג זה נראית מיותרת כקטגוריה ראשית ברצח סדרתי כיום. נכון שאין להתעלם מאף קטגוריה, אך נראה לי שלנוכח המספר הזעום של המקרים הנכללים בקטגוריה זו ניתן היה להציגה כתת-קטגוריה.

אידיאולוגיה – חלק מהרוצחים שהוגדרו בספרות כרוצחים סדרתיים פועלים מתוך אידיאולוגיה. אידיאולוגיה כזו יכולה לבטא תפיסה גזענית כנגד מיעוטים בחברה

15 למשל: Holmes & DeBurger ו-Holmes & Holmes.

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

(כדוגמת הרציחות שנעשו על-ידי משפחת מנסון כדי ללבות מלחמה בין לבנים לאפרו-אמריקנים), או השקפה לפיה למגזרים מסוימים בחברה, כמו זונות, אין זכות קיום.

בעוד שברצח סדרתי ישנה התייחסות לסוג זה ב"רוצח המשימתי", הרי שעיסוק הספרות בכתות שונות הינו דיון בסוג אחר של רצח, שאותו הגדרתי כרצח המוני-סדרתי, והוא תואר ונדון בפרק הרלוונטי לכך.

סיכום

כפי שניתן לראות, בשל ריבוי ההגדרות לרצח סדרתי ובשל חוסר ההסכמה על הגדרה אחת, לא יכולה להיות הסכמה גם על הקריטריונים לסיווג הרוצחים סדרתיים. חלק מהטיפולוגיות עוסקות במניע, חלקן עוסקות במאפייני הרצח והרוצח וחלקן עוסקות בשניהם גם יחד.

אחת הבעיות הבולטות בטיפולוגיות שהוצעו היא הרצון לכלול את כל סוגי הרוצחים – מה שגורם לכך שהטיפולוגיה מפורטת מדי עד שהיא כוללת תתי-קטגוריות שכמעט ואינן קיימות, או לכך ששתי קטגוריות חופפות זו את זו. לחילופין, הרצון בהכללה יוצר קטגוריות רחבות מדי שמבטאות בעיקר מניע של כוח ושליטה, וכך לא ניתן ללמוד על המאפיינים השונים של הרוצחים הסדרתיים השונים השייכים לאותה קטגוריה כללית.

לדעתי, יש לקבוע שהסיווג של סוגי הרוצחים הסדרתיים השונים יכול ללמוד את המניע כמו גם מאפיינים מרכזיים, כפי שנעשה אצל Holmes & Holmes (1998), תוך ניסיון למנוע חפיפה בין הקטגוריות. במילים אחרות, הטיפולוגיה צריכה להיות ממצה ומוציאה. אולם השאלה היא מהו הקריטריון הראשי למיון – מניע או מאפיינים? לכאורה שאלה זו נראית פשוטה, אך התשובה עליה היא לב הבעיה. אם הקריטריון הראשי למיון הוא המאפיינים, או רק אחד מהמאפיינים, הרי שניקלע לחפיפה בין רוצחים סדרתיים המענים ומשפילים את קרבנותיהם בצורה מינית מתוך ריגוש לבין אלו הפועלים כך מתוך תשוקה או מתוך רצון לכוח ושליטה עד לרצח, ואז הקטגוריות לא תהיינה מוציאות זו את זו. בהתייחס לדוגמה שהצגתי, רוב הרוצחים הסדרתיים פועלים בדרך דומה לזו שכונתה על-ידי Holmes & Holmes "הדוניזם" מתוך תשוקה או ריגוש, או מתוך כוח/שליטה (כאשר שתי הקטגוריות חופפות למעשה זו את זו).

בעיה נוספת המאפיינת את הטיפולוגיות הקיימות היא הדטרמיניזם המאפיין "מודל אידיאלי" לצרכים תיאורטיים, שאינו מתקיים בהכרח במציאות. לדעתי, ניתן לאמץ את הרעיון לפיו רוצחים סדרתיים שונים מצויים על נקודות שונות ברצף של מניעים ומאפיינים. תפיסה כזו מאפשרת גמישות רבה יותר, והתייחסות למאפיינים ולא לקביעות דטרמיניסטיות קשות.

השלב הראשון בסיווג הוא מיפוי התופעה. אחת הבעיות בתחום זה היא שאין סטטיסטיקה מדויקת לגבי שכיחות מקרי הרצח הסדרתי השונים. אף במקרים שנמסרת סטטיסטיקה כזו, בגלל חוסר הסכמה על ההגדרה חלק ממקרי הרצח ההמוני וההמוני-סדרתי נחשבו כרצח סדרתי מסוג מסוים (למשל, חיסול משפחה על-ידי אחד ההורים או רצח המוני-סדרתי מתוך אידיאולוגיה). על אף האמור, היעדר סטטיסטיקה מדויקת ביחס לשכיחות סוגי הרצח הסדרתי השונים לא צריך להפריע לסיווג התופעה, משום שכאמור הסיווג נועד למצות ולהוציא את סוגי הרצח הסדרתי הקיימים. לאחר מיפוי סוגי הרצח, יש לנסות להציע מניעים למעשה בעזרת המודל התיאורטי שהוצג, תוך התייחסות למאפיינים בולטים ולמיקום הרוצח הסדרתי על טווחים שונים של מאפיינים בולטים בספרות ובמציאות.

בטיפולוגיה המוצעת לא ייכללו מעשי רצח שהגדרתי כרצח המוני-סדרתי, כמו חיסול משפחה על-ידי אחד ההורים, רצח על רקע אידיאולוגי, רצח הקשור לפעילות של פשע מאורגן ורצח על-ידי מתנקשים בשירות המדינה. אם נבחן את סוגי הרצח והרוצחים הסדרתיים לאחר מגבלה זו, הרי שניתן למפות את מקרי הרצח הסדרתי לכמה סוגים לפי מניע ומאפיינים עיקריים. בנוסף, אציע הסבר אינטגרטיבי לכל קטגוריה ואמקם את הרוצח הסדרתי המסוים בהתייחסות למאפיינים בולטים בספרות התיאורטית כמו גם בכמה מהטיפולוגיות.

מיקומם של רוצחים סדרתיים על פני רצף/טווח של מאפיינים מרכזיים

א. עיסוק במין

הממצאים המחקריים המועטים בנוגע לרצח סדרתי מראים שקרוב לשבעים אחוז ממקרי הרצח הסדרתי קשורים ליחסי מין בין העברייין לקרבן. יחסי המין יכולים להיות במסגרת בחינה של הקרבן האם מדובר בזונה או לא – אם הקרבן תסכים לקיים יחסי מין כדי שהרוצח יחוס (כביכול) על חייה, הרי שבעיני הרוצח היא תוגדר כזונה ולכן היא איננה ראויה לחיות.

בנוסף, יחסי מין יכולים להיות חלק מפעילות הרוצח לשם סיפוק, הנאה סדיסטית ועוד, כאשר היחסים יכולים להיות פיזיים בין הרוצח לקרבן, או שהרוצח יתעלל בקרבן על-ידי החדרת חפצים שונים לגופה תוך כדי אוננות. כמו כן, ייתכנו גילויי נקרופיליה – הרוצח הסדרתי עשוי לקיים יחסי מין עם הגופה בזירה, או לשמור חלקי גופה לאוננות בעתיד. כלומר, העיסוק במין יכול שלא להתקיים כלל, יכול להיות מינימלי כמו בסוג הראשון שציינתי, או להיות דומיננטי מאוד כמו בסוג האחרון שתואר.

ב. היכרות עם הקרבן

בעוד שבמקרי רצח יחיד מתקיימת לרוב היכרות אינטימית בין הרוצח לקרבן, הרי שברצח סדרתי יכולות להתקיים כמה אפשרויות, בניגוד למיתוס לפיו מדובר בתוקף האורב לקרבנו הזר. חלק ממקרי הרצח הסדרתי מחייבים היכרות קרובה ואינטימית בין הרוצח לקרבן. מדובר באותם מקרים שבהם הרוצח פועל לשם השגת רווח חומרי באמצעות הריגת אשתו, המאהבת וכדומה ("כחול הזקן"). כשמדובר בנשים רוצחות, תופעה זו מכונה "האלמנה השחורה".

מקרה דומה נקרא "סינדרום מינכהאוזן בידי בא כוח" (by Proxy). מדובר באמהות (בדרך כלל) הגורמות למחלה אצל ילדיהן במטרה להשיג תשומת לב מהסביבה.¹⁶ בנוסף, קיימים מקרים שבהם קיימת היכרות אישית בין הרוצח לקרבן אך ברמה נמוכה יותר ופחות אינטימית. למשל, אישה המטפלת בחוסים בבתי אבות ורוצחת אותם לשם רווח כספי.

מקרים אחרים מאופיינים בחוסר היכרות מוחלט בין הרוצח לקרבנו. כך למשל אצל רוצחים הפועלים מתוך פסיכוזא, רוצחים ממניעים סדיסטים-מינייים, רוצחים הפועלים מתוך "אידיאולוגיה לטיהור החברה" ומתנקשים מקצועיים, אשר רוצחים אנשים זרים שהיו במקום הלא נכון ובזמן הלא נכון, או כאלו שמשתייכים לקבוצת אוכלוסייה שאותה רואה הרוצח כלא ראוי להתקיים.

ג. משחקי כוח-שליטה

הכוונה לפעולות הננקטות בידי רוצחים סדרתיים במטרה להשיג תחושת כוח ושליטה על הקרבן ועל עצם חייו. פעולות אלו מביאות לרוצח סיפוק מיני ונפשי בצורות שונות ומאפשרות לו למלא חסכים שנבעו מילדותו או להשיב את תחושות הכוח והשליטה שאבדו לו בגלל טראומת ילדותו. רוצחים אלו נוטים להאריך את משחקי השליטה כדי ליהנות מתחושת הכוח, ויש כאלה שאף ממשיכים להחזיק בתמונות, בסרטים ובאיברים מהגופה כדי להמשיך להרגיש את שליטתם בקרבן.

רוצחים אחרים, שאינם מונעים מהצורך לחוש כוח-שליטה, ימהרו לרצוח את הקרבן כי זוהי מטרתם. כך למשל ינהג רוצח הפועל מתוך אידיאולוגיה לטיהור החברה, או רוצח פסיכופת-פרנואיד הפועל לשם שחרור מתח הקיים בו בגלל תחושת איום מכוחות על-טבעיים. רוצחים אלו אינם מתמקדים בפעולות כוח-שליטה. עצם

16 להרחבה, ראו: Reisner (2006). בנוסף, היו מקרים קיצוניים שבהם אם שזכתה לתשומת לב בזמן ההריון ולאחר הלידה חשה התעלמות, כיוון שתשומת הלב הועברה לתינוק, גרמה לתינוקיה לחלות ולמות, וכך נהנתה מתשומת הלב בעת תקופת האבל ובעת ההריון הבא, וחוזר חלילה מספר פעמים.

ביצוע הרצח הוא המטרה העיקרית שלהם, והם יטו לסיים את הפעולה מהר ככל האפשר.

ד. מעורבות של פשע אחר בנוסף לרצח

ישנם רוצחים סדרתיים המונעים לפעול מתוך פסיכוזה פרנואידיית או מתוך תפיסה אידיאולוגית שיש לחסל אנשים המשתייכים לקבוצות בחברה הנתפסות כלא ראויות לחיות (זונות, חסרי בית ועוד). רוצחים אלו רוצחים את קרבנותיהם מתוך תחושת שליחות כלשהי, ובכך מסתיימת שליחותם. הם אינם אונסים את הקרבן בדרך כלל ואינם גונבים את כספו, אלא "רק" רוצחים אותו.

לעומתם, קיימים רוצחים סדרתיים הפועלים ממניע משני לרצח עצמו. למשל, רוצחים סדיסטיים-מיניים המבצעים עבירות מין קשות בקרבן לפני מותו (ולעתים גם לאחר מכן), או רוצחים המונעים ממניע של כוח-שליטה, המענים את הקרבן זמן רב ורק לבסוף רוצחים אותו, ובכך הם מעורבים בעברות של תקיפה חמורה מלבד הרצח. כמו כן, קיימים רוצחים סדרתיים שהמניע שלהם הוא רווח חומרי שכדי לזכות בו עליהם לרצוח את הקרבן. הקרבן במקרים אלו יכול להיות מוכר לרוצח או זר לו לגמרי.

ה-ו: מיקוד על הפעולה או מיקוד על התהליך

ניתן להבחין בין רוצחים סדרתיים הממוקדים בפעולת הרצח עצמה לבין רוצחים הממוקדים בתהליך. למשל, רוצחים הפועלים מתוך פסיכוזה-פרנואידיית, רוצחים המונעים ממניע חומרי ורוצחים המונעים מאידיאולוגיה לטיהור החברה ממוקדים ברצח בלבד ולא בתהליך.

מנגד, ניתן למצוא רוצחים סדרתיים שעבורם הרצח מהווה חלק מתהליך רחב יותר או שיאו של התהליך. הכוונה היא לרוצחים העוסקים במעקב אחר קרבן פוטנציאלי, בפיתויו ובהבאתו למקום שהוכן מראש, שם הם מתעללים בקרבן לצורכי סיפוק נפשי ומיני, תוך שימוש באביזרי עינויים והריגה שהוכנו בעוד מועד, ובהמשך עוסקים בסילוק הגופה, בביתור שלה או בנקרופיליה ובשמירת חלקי גופה.

כפי שאראה, לכל אחד מסוגי הרוצחים הסדרתיים ישנם מאפיינים דומים או שונים מקרב ששת המאפיינים שצוינו. מאפיינים אלו יכולים להיות ממוקמים על פני טווח או רצף מסוים אצל רוצחים שונים, מקטגוריות שונות או מאותה קטגוריה.

אין דרך לבחון האם אלו הם הקריטריונים או המאפיינים החשובים ביותר לענייננו. הבחירה בהם נבעה מהספרות הרבה בנושא, ומבחינה של כל אחד מסוגי הרוצחים הסדרתיים. ייתכן שחוקרים אחרים יציעו מאפיינים אחרים. עם זאת, כאשר בוחנים את הטיפולוגיה ואת המאפיינים העיקריים הנובעים ממנה, הרי שמאפיינים אלו, לדעתי,

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

מהווים מדד חשוב בהבחנה בין סוגי הרוצחים הסדרתיים השונים, ועם זאת מאפשרים לבחון קווי דמיון בין סוגי רוצחים סדרתיים שונים שאינם בגדר חפיפה בין קטגוריות. כך נוכל למצוא למשל שרוצחים מסוגים שונים, הפועלים ממניעים שונים לגמרי, דומים בחלק ממאפייניהם. בכך אוכל לעמוד על מגוון האפשרויות הקיימות במציאות מבלי לקטלג את המציאות בהתאם לטיפולוגיה.

כפי שאראה, הקטגוריות רחבות וכוללות טווח רחב של רוצחים הפועלים מהמניע המרכזי בקטגוריה. לכן אין הכרח שכל הרוצחים בקטגוריה יענו בדיוק על אותם קריטריונים. אפשר לטעון שיש בכך בעיה תיאורטית, אך הדבר דווקא מציג את המציאות המורכבת, שבה יש אפשרויות מגוונות גם בכל אחת מהקטגוריות.

טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

1. רוצח סדרתי של זרים ומכרים על רקע של ביצוע עברה לשם רווח חומרי

קטגוריה זו דומה לקטגוריה של הרוצח המאורגן, שבה דרך הפעולה, התכנון, הביצוע והשארת הזירה נקיים מראיות מצביעים על ארגון הרצח הסדרתי כאירוע לא ספונטני. קטגוריה זו כוללת כמה תת-סוגים: א) רצח של קרובי משפחה כמו בנות זוג לשם קבלת כספי ביטוח חיים וירושה; ב) רצח של חוסים במוסד טיפולי לשם קבלת כספי ביטוח לאומי או עזבונות; ג) רצח על-ידי מתנקש מקצועי עצמאי בהתאם לחוזה; ד) רצח סדרתי של זר תוך ביצוע שוד או לשם ביצוע שוד, כמו גם לשם השמדת העד – הקרבן של עברת השוד. בהקשר זה, חשוב להזכיר שכל מקרה של שוד שבו יש למעלה מקרבן אחד בכל פעם הוגדר כבר כסוג אחר של רצח: רצח המוני-סדרתי. ישנם חוקרים שהגדירו סוג זה של רצח סדרתי כ"רצח-פשע". לדעתי יש במינוח זה בעייתיות, שכן רצח הוא פשע כשלעצמו.

סיווג זה מוציא וממחה את הקטגוריה, שכן הגדרתה נשענת בעיקר על המניע שהוא המאפיין הבולט ביותר לזיהוי. אין בעיה במקרה זה בשימוש במניע כקריטריון עיקרי משום שאין עוד קטגוריות בטיפולוגיה שבהן קיים מניע חומרי לרצח. בנוסף, זוהי הקטגוריה היחידה שבה הרוצח יכול להכיר את קרבנותיו או שלא להכירם, בניגוד לקטגוריות אחרות שבהן הרוצח רוצח זרים בלבד. המניע החומרי משותף לארבעת תתי-הסוגים בקטגוריה זו, וההיכרות או חוסר ההיכרות עם הקרבן קשורים לנגישות, לזמינות ולפגיעות הקרבן ולא לרגש אישי כלפיו.

אחת הביקורות על קטגוריה זו יכולה להיות שהיא איננה מתייחסת לכל המקרים, משום שקיים רצח סדרתי של קרבנות אונס, וגם זה רצח הקשור לביצוע עברה אחרת. אולם כיוון שהגדרתי במפורש שמדובר ברווח חומרי הרי שקרבנות אונס למשל לא שייכים לסוג רצח סדרתי זה.

קטגוריה זו מתאימה לגברים ונשים כאחד, ומרבית הנשים הרוצחות פועלות מתוך

מניע זה ("האלמנה השחורה"). לאחרונה נמצאה רוצחת סדרתית שעסקה בזנות ורצחה קרבנות לשם שוד.

הסבר תיאורטי

היכולת לרצוח קרוב משפחה כמו בן זוג או בת זוג לשם השגת כסף, כמו גם היכולת לרצוח בדם קר אדם זר שמעולם לא פגע ברוצח בדרך כלשהי רק לשם קבלת כסף, משותפת לרוצחים בקטגוריה זו. רוצח סדרתי זה מאופיין בהפרעת אישיות אנטי-חברתית. שלושה הסברים תיאורטיים סוציו-קרימינולוגיים מתאימים לקטגוריה זו. האחד, תיאוריית האנומיה של מרטון, בהתייחס לדפוס ה"חדשן" – יחידים בחברה החשים תסכול וחוסר שווי עצמי בגלל אי יכולתם להגשים את חלום העושר יבחרו בדרכים סוטות ועברייניות להשגת רווחים חומריים. חלק מזערי מיחידים אלו, על רקע של הפרעת אישיות אנטי-חברתית, לא יבחלו בשום דרך על מנת להשיג את חלקם בעוגה, בבחינת המטרה מקדשת את האמצעים (וזהו אמצעי לנטרול אשמה).

למשל, חיילים אמריקנים ששירתו בווייטנאם ביחידות מיוחדות שנועדו לחסל בכירים של צפון וייטנאם לא מצאו את מקומם לאחר המלחמה, והבחינו שבעוד שהם שירתו את המולדת, אחרים דאגו לעצמם וצברו הון. חלק מחיילים משוחררים אלו הפכו לרוצחים סדרתיים!¹⁷

הסבר תיאורטי נוסף שיכול להתקשר לעובדות אלו הוא התיאוריה של הבחירה הרציונלית – הבחירה ליטול חיים של אנשים תמורת בצע כסף היא בחירה רציונלית. הרוצח בוחר בדרך זו על מנת למקסם את הרווח ולמזער את ההפסד. כאשר מדובר ברוצח מקצועי שכיר או ברוצח בן משפחה שעושה את מלאכתו במקצועיות, הסיכוי להיתפס קטן מאוד.

לכן בחירה רציונלית לגרוף הון באמצעים שלא מסכנים את החופש של הרוצח נראית אטרקטיבית לסוג זה של אנשים. צריך לזכור שבעלי הפרעת אישיות אנטי-חברתית מסוגלים לבצע בחירות רציונליות אולי אף יותר מ"הדיוטות", משום שהם יכולים לערוך חישובים ותכנונים ולקבל החלטות בקור רוח ללא מעורבות רגשית.

הסבר תיאורטי נוסף בקטגוריה זו שייך לתיאוריה של ה"פעולות השגרתיות". התיאוריה מתייחסת דווקא לרצח זרים שהחיים המודרניים הוציאו אותם מחוץ לביתם המוגן. אולם גם ברצח בני זוג תיאוריה זו מיושמת בצורה טובה. שגרת החיים של בני זוג מאפשרת מגוון של אפשרויות הרעלה (דרך המזון הקבוע בשעה הקבועה, תרופות כרוניות) או חניקה (בת הזוג נוסעת לבקר את אמה או את אחותה, הרוצח חונק אותה

17 Castle & Hensley, 2002.

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

מחוץ לבית ומכין לעצמו אליבי לאותו הזמן, ובהמשך מתרץ את העלמותה בכך שמדווח שאשתו חולה, נמצאת בביקור משפחתי ועוד).

לגבי מתנקש מקצועי, למידת השגרה של הקרבן המיועד מקלה מאוד את היכולת לפגוע בו במהלך נסיעת עסקים, בשעה הקבועה שהוא יוצא לעבודתו ועוד. לגבי שוד ורצח של עדים (קרבות), גם כאן תכנון מוקדם מאפשר לדעת מתי בעל העסק או העובדים מסיימים את יום העבודה, מי לוקח את הפדיון היומי ועוד.

הטענה שכל הדרוש לשם ביצוע רצח כזה הוא הפרעת התנהגות אנטי חברתית נראית שטחית מדי. כפי שראינו בתיאוריה של מרטון, רוצח כזה מבצע תהליך של הבניה או ניסוח מחדש. מרגע ש"החליט" או פנטז כיצד ישיג את הכסף ומה יעשה עמו, הרוצח חייב לעבור שלב של נטרול אשמה, כאשר הוא מוצא מניעים והצדקות לפעולתו הרצחנית עוד קודם לביצועה. הצדקות אלו יכולות לכלול היבט רציונלי של חוסר אחריות אישית בגלל ניצול מוקדם מצד בן הזוג או מצד החוסים, כך שישנה הכחשה של הקרבן ושל הנזק ("הרווחתי את הכסף ביושר", "מגיע לו"); האשמה של החברה ופנייה לנאמנויות גבוהות יותר, כמו דאגה לעתיד הילדים. דרך אחרת של נטרול יכולה להיעשות על-ידי דה-פרסונליזציה של הקרבן. כל אלה מאפשרים את ביצוע הפעולה והצדקתה, לפני הביצוע ולאחריה.

הסיבה לכך שהרוצח מתמיד ברציחותיו היא שהדחף להשגת רווח חומרי לעולם אינו מספק את הרוצח. הוא רוצה עוד ועוד ולא מסתפק בסכום יעד מסוים. מבחינה זו ניתן לדבר על התנהגות אובססיבית ואולי אף ממכרת.

מיקום הרוצח הסדרתי ביחס לששת המאפיינים המרכזיים

עיסוק במין – בקרב רוצחים סדרתיים המונעים לפעול ממטרות של רווח חומרי לא נמצא עיסוק במין. מטרת הרוצח היא השגת טובין חומריים באמצעות רציחת הקרבן, והמין אינו מהווה מניע ראשי או משני לרצח.

היכרות עם הקרבן – מכיוון שלפנינו קטגוריה רחבה שיש בה גם תת-קטגוריות, הרי שהמאפיינים שלה מגוונים. אצל חלק מהרוצחים הסדרתיים בקטגוריה זו לא קיימת היכרות כלשהי עם הקרבן. כך למשל במקרה שבו הרוצח שודד את הקרבן ורוצח אותו על מנת להעלים ראיות, או גאשר מדובר במתנקש מקצועי.

מנגד, תת-קטגוריה אחרת היא של רוצחים המכירים את הקרבן ברמת היכרות בינונית. למשל, אחיות בבתי אבות הרוצחות את הקרבן לשם קבלת ביטוח חיים, דמי ביטוח לאומי וכדומה. מכיוון שהקרבן מטופל על-ידי הרוצחת, הרי שקיימת ביניהם היכרות מסוימת אם כי לא ברמה אינטימית גבוהה.

תת-קטגוריה נוספת היא רצח של בני זוג או מאהבים לשם קבלת ביטוח חיים, ירושה וכדומה. כאן ההיכרות היא היכרות אינטימית ועמוקה.

משחקי כוח-שליטה – לכאורה, קטגוריה זו נראית כלא קשורה למשחקי כוח-שליטה כלל, שהרי הרוצח פועל לשם קבלת כספו או רכושו של הקרבן ותו לא. אולם במחשבה שנייה ייתכן טווח רחב יותר שמאפיין קטגוריה זאת. למשל, גבר או אישה המרעילים את בן זוגם כדי לזכות בירושה או בביטוח החיים לא מבצעים משחקי כוח-שליטה בסגנון המקובל, המאפיין יותר רוצחים מקטגוריות אחרות, אולם לא ניתן לטעון שאין כאן כלל משחקי כוח. האישה המאכילה את בעלה במרק שבתוכו רעל קנתה את הרעל, ושמה אותו בהיחבא. היא נזהרת שלא לאכול מהמרק, ובעוד בעלה אוכל ממנו מחשבותיה עוסקות במידת ההשפעה של הרעל, וייתכן שהיא צוחקת בליבה או מפנטזת על מה שתעשה בכסף שתירש. לכן ניתן לומר שבקטגוריה זו חלק מהרוצחים הסדרתיים אינם מפעילים משחקי כוח-שליטה ואילו אחרים מפעילים משחקים כאלה, אך בינם לבין עצמם בלבד.

מעורבות של פשע אחר – גם במדד זה ניתן לראות שני קטבים: רוצחים סדרתיים שכל פעולתם היא לרצוח את הקרבן במטרה לקבל את כספו כיורשים או מוטבים חוקיים, ומנגד – רצח של הקרבן כדי לקחת את רכושו (שוד), או ביצוע שוד והריגת הקרבן על-מנת לסלק ראיות.

מיקוד על הפעולה או על התהליך – חלק מהרוצחים הסדרתיים בקטגוריה זו מתמקדים בפעולת הרצח עצמה. כך למשל בשוד מזוין שבו בעל העסק נרצח במהירות, הכסף נלקח מהקופה והרוצח בורח מהמקום, או אצל המתנקש המקצועי.

חלק מהרוצחים הסדרתיים בקטגוריה זו מתמקדים בתהליך לזמן קצר, כמו ברצח של חוסים בבתי אבות לשם קבלת דמי הביטוח הלאומי שלהם מבלי לדווח על מותם. לעומת זאת, בעיקר ברצח בין קרובים, מדובר בתהליך של תכנון ארוך: בחירת קרבן אידיאלי (גבר עשיר), פיתוי הקרבן ויצירת קשר עד לנישואין, רכישת רעל, הרעלת הקרבן לאורך זמן וכדומה. זהו תהליך שרק בסופו הקרבן ימות והרוצח ישיג את הרווח הכספי.

2. רוצח סדרתי מתוך פסיכוזה פרנואידיית

בעוד שהרוצח למטרות רווח חומרי פועל בצורה רציונלית ויודע להבחין בין טוב לרע, הרי שבקצה השני ניתן למצוא את הרוצח הסדרתי הפועל מתוך פסיכוזה. רוצח זה סובל ממחלת נפש שהביטוי שלה הוא נתק מהמציאות, תוך התייחסות לעולמו הפנימי כמציאות. הוא שומע קולות ורואה מראות העולים מנפשו, ומתייחס אליהם כחלק מהמציאות. רוצח כזה מוגדר כמי שאינו מודע לטיב מעשיו ואינו יודע להבחין בין טוב לרע.

הרווח היחיד שהוא מקבל מביצוע רציחות סדרתיות הוא הקלה מפני האיומים על חייו. הפרנויה מתבטאת אצלו בכך שהוא שומע קולות ורואה חזיונות המורים לו את מי

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

לרצוח, ומאיימים שאחרת יכולע לו על-ידי כוחות על אנושיים כמו השטן, האל ועוד. כאשר הרוצח מציית להוראות אלו חיו ניצלים והוא חש תחושת שחרור והקלה מהאיום. במילים אחרות, מבחינתו הסובייקטיבית (האובייקטיבית לדידו) הוא רוצח למטרות הישרדות.

כמובן, ההוראות את מי לרצוח עולות מתוך נפשו החולה ויכולות להיות מוסברות על-ידי אנשי בריאות הנפש. רוצח כזה מתאים לקטגוריה של רוצח לא מאורגן. הוא פועל ללא תכנון, מתוך מצוקה קשה של האיום על חייו. הוא אינו עוסק בבחירה רציונלית, אלא תוקף במטרה להרוג את קרבנו במהירות האפשרית. כתוצאה מכך הוא אינו מכין את הנשק, אלא משתמש בנשק שימצא בזירה (למשל, חניקת אישה באמצעות חזייתה) ומשאיר ראיות פורנזיות מרובות בזירה. הוא כלל אינו עוסק במאמצים להימנע מתפיסה. הוא אינו חושש מהמשטרה אלא מהכוח העל-טבעי המאיים על חייו. מסיבה זו, הוא לא טורח להסתיר את הגופה ואינו חש צורך במגע כלשהו עם הקרבן או בזיכרון ממנו לאחר המוות. קטגוריה זו מתאימה לגברים ונשים כאחת, כאשר הפסיכוזא מכתיבה את הקרבנות.

הסבר תיאורטי

ההסבר התיאורטי לקטגוריה זו הוא פשוט וברור יחסית. מדובר במחלת נפש המתבטאת בחוסר יכולת להבחין בין מציאות אובייקטיבית למציאות סובייקטיבית. במילים אחרות, מציאות ודמיון מעורבבים בנפשו ובתפיסתו של הרוצח השייך לסוג זה. הפסיכוזא המדוברת מאופיינת בפרנויה. הרוצח חש שהוא נרדף על-ידי כוחות על-אנושיים או על-ידי אנשים ספציפיים הרוצים, לדעתו, להתנכל לחייו. במקרה של תחושת רדיפה מכוחות על-אנושיים (שדים, אל ועוד) הם יתנכלו לחייו אם לא יבצע את הוראותיהם. הוראותיהם כוללות גזרי דין מוות שהרוצח חייב להוציא לפועל, אחרת יומת. הרוצח אינו מודע למחלתו, והוא אכן שומע את הקולות והמראות של אותם כוחות. הוא אינו יכול להבחין בין טוב ורע, ומבחינתו הוא חייב לבצע את ההוראות כדי להישאר בחיים. לא ניתן לדבר כאן על בחירה רציונלית של הרוצח, אך ניתן לומר שהתנהגותו רציונלית ביחס "למציאות": הוא מעדיף לרצוח אחרים ולא למות בעצמו. הרוצח חרד לגורלו ולכן הוא מבצע את ההוראות ללא היסוס, ללא תכנון ובמהירות, כדי להקל על תחושת הלחץ והמתח שבה הוא נתון לאור האיומים על חייו. לאחר ביצוע הרוצח הרוצח חש הקלה ושחרור ממצב הלחץ המאיים, והוא נרגע עד לפעם הבאה שבה "יקבל הוראות" לרצוח. הסיבה לכך שהרוצח מתמיד ברציחות היא שלאחר זמן (תקופת הצינון) הרגיעה שהוא חש תיעלם, כאשר הוא "יקבל" שוב הוראות לרצוח.

מיקום הרוצח הסדרתי ביחס לששת המאפיינים המרכזיים

עיסוק במין – אצל רוצחים סדרתיים אלו למין וליחסי מין אין כל זיקה לרצח.

היכרות עם הקרבן – מקובל לחשוב שרוצחים סדרתיים אלו אורבים לקרבנות זרים לחלוטין, כאשר הם מונעים מתוך פסיכוזה פרנואידי. למעשה, חלק ניכר מהרוצחים בקטגוריה זו אכן רוצחים זרים גמורים אשר כל עונם היה שנמצאו במרחב ובזמן הלא-מתאימים.

כפי שטענתי, בחלק קטן מהמקרים הפסיכוזה מכתובה לרוצח הסדרתי גם את הקרבנות. כאשר אחד הרוצחים מספר שקיבל הוראה לרצוח את בן השכן ואחר כך את ילדיו שלו, הרי ברור שנפשו היא שקבעה את הקרבנות, ולכן יש לו היכרות עמם בחלק מהמקרים.

משחקי כוח-שליטה – אצל רוצחים אלה לא ברור אם יש משחקי כוח כחלק מהדמיון הפרנואידי.¹⁸ הם פועלים במהירות לסיום הרצח, ללא תכנון, תוך השארת ראיות בזירה. הפסיכוזה היא שמונעת מהם תחכום כלשהו ויכולת פעולה מתוכננת ומבוקרת.

מעורבות של פשע אחר – רוצחים פסיכופתיים רוצחים כדי להסיר מעליהם איום של פגיעה בידי כוחות-על. הם אינם מעוניינים בכסף או ביחסי מין עם הקרבן, וכל שאיפתם היא ליטול את חייו בהוראת אותם כוחות.

מיקוד על התהליך או על הפעולה – כאמור, רוצחים אלה אינם יכולים לפעול בצורה "חופשית" בגלל מחלתם. הם פועלים סמוך למקום העבודה או המגורים שלהם ("אזור הנוחות"), ומתמקדים בפעולה בלבד. הם תוקפים את הקרבן בצורה פתאומית במטרה להרגו מהר ככל שניתן. הם אינם מתכננים את הפעולה, ואינם מכינים את כלי הרצח. לאחר התקיפה הם מותירים את הגופה בזירה, כמו גם ראיות אחרות.

3. רצח ורוצחים סדרתיים אידיאולוגיים לטיהור החברה

קטגוריה זו מתאימה לקטגוריה שכונתה "הרוצח המשימתי". יש להבחין בין רצח סדרתי הנעשה על-ידי כתות אידיאולוגיות (כמו משפחת מנסון שרצחה לבנים וביקשה ליצור רושם שהרוצחים הם אפרו-אמריקנים כדי לעורר מלחמת גזעים), שאותו הגדרתי כרצח המוני-סדרתי, לבין רצח סדרתי בידי יחיד או צוות. אתיחס בקטגוריה זו לרצח סדרתי המבוצע לרוב בידי יחידים כלפי קבוצות מסוימות בחברה. מכיוון שקטגוריה זו נדונה בהרחבה קודם לכן אציין בדיון כאן רק נקודות מרכזיות. יש לשים לב שבניגוד לרצח המוני-סדרתי, מרבית מקרי הרצח הסדרתי הם בתוך

18 ד"ר מטר ציין בשיחה עימו שלא ידוע אם פרנואידיים מסוגלים למשחקי כוח-שליטה או לא.

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

הקבוצה האתנית ולא בין קבוצות. ככלל, לא מדובר כאן ברצח סדרתי של אפרו-אמריקנים או היספנים על-ידי יחיד לבן, או להיפך.

הרוצח הסדרתי למד לתייג מגזר חברתי מסוים או כמה מגזרים כבלתי ראויים. למידה כזו יכולה לנבוע מדיבורים בבית כלפי קבוצה מסוימת, מדעות קדומות ששמע מבני הגיל, מהיכרות עם בן הקבוצה וייחוס תכונות שליליות בעקבות כך לקבוצה כולה, ובעיקר מאמצעי התקשורת ההמונית, המציגה קבוצות שליליות בצורה מכתימה ושלילית. התקשורת ההמונית יצרה דה-פרסונליזציה של קבוצות שוליים במקרה הטוב, והציגה אותן כאיום או כסכנה לחברה במקרה הרע.

אדם מן היישוב שקולט מסרים אלו יפתח דעה קדומה כלפי מגזרים אלו, ואולי אף יראה בהם איום בסתר לבו. במקרים קיצוניים יותר הוא לא יעסיק בני מגזר מסוים, יתלונן במשטרה על זונות המצויות בשכונתו, יחנך את ילדיו לבוז ולשנאה כלפי בני מגזר מסוים ועוד. מרבית האנשים עוצרים בנקודה זו בכל הקשור ליחסם למגזרים כמו מיעוטים, מהגרים, חסרי בית, זונות, נוער מנותק ועוד.

אולם כאשר מסרים חברתיים כאלה נופלים על אוזניים של בעלי "אישיות סמכותית" שחשים שנפגעו על-ידי בני מגזר מסוים בצורה אמיתית או מדומינת, הרי שהתוצאה עלולה להיות רצח סדרתי של אנשים המשתייכים לקטגוריה זו. הרוצח יבחר, בדרך כלל, בקרבנות מזדמנים כשהתנאי היחיד הוא שהם משתייכים לקטגוריה הנחשבת בעיניו כלא ראויה לחיות. הבחירה תיעשה בהתאם לזמינות ולפגיעות של הקרבן.

התמקדות הרוצח היא בפעולת הרצח עצמה. הוא אינו עוסק בפנטזיות ובתכנונים ארוכי טווח של הפעולות שיעשה, אלא מחפש את הקרבן הפגיע ביותר, מבצע את הרצח ומסלק ראיות משפטיות מזירת הרצח. הוא אינו עוסק בביתור הגופה או בנקרופיליה. יחסי מין בדרך כלל לא יימצאו, משום שהקרבן נחשב לבזוי ודוחה מבחינת הרוצח (מלבד במקרה שבו הרוצח בוחן האם האישה שלפניו מוכנה לשכב עמו תמורת חייה, ובכך מאשררת את היותה זונה). רצח סדרתי מסוג זה מאפיין במרבית המקרים גברים רוצחים סדרתיים.

הסבר תיאורטי

נדרשת למידה כדי לשנוא מגזר שלם של אנשים רק בגלל עיסוקם, מוצאם או צבע עורם. זהו תהליך של למידה חברתית, שבה היחיד לומד לראות מגזר שלם של בני אדם לא רק כבזוי, אלא אפילו כלא ראוי לחיות. כל המגזר נתפס על-ידי הרוצח כמאגר של קרבנות פוטנציאליים. הרוצח לא יפגע באדם מוכר לו כנקמה, אלא יבחר בצורה מקרית לחלוטין מישהו או מישהי הנמנים על מגזר זה, רק בשל עובדת היותם שייכים למגזר ולא מסיבה אישית כלשהי. כלומר, מהקרבן האידיאלי לא נדרשת שום תכונה או פעולה מעבר להיותו נמנה על קבוצת אוכלוסייה שהרוצח למד לשנוא. סביר שהוא

יבחר בקרבן הפגיע והזמין ביותר. נקודה חשובה לציון היא העובדה שבחלק מהמגזרים כל בני המגזר שייכים לאוכלוסייה הפגיעה והזמינה ביותר לרצח סדרתי, כמו זונות הרחוב, נוער משוטט, חסרי בית ועוד. אין מי שידאג להם ושיברר מה עלה בגורלם, ואיש לא חש בהיעדרם.

מעבר ללמידה החברתית ולהשפעת התקשורת, כדי שייוצר רצח סדרתי כזה דרושה גם אישיות שתהפוך את רגשי הבוז החברתיים או את הגינוי החברתי לקריאה להשמדה של אלה שאינם ראויים לחיות. אפשרות אחת היא שמדובר באישיות בעלת הפרעה אנטי חברתית שאינה חשה אמפתיה כלפי האחר או אכפתיות לגורלו. בנוסף, מדובר באישיות שאיננה בוחנת את התוצאות לטווח הארוך. אישיות כזו יכולה לראות במי שנמנה על הקטגוריה הבזויה תתאדם שלא ראוי לחיים, ואף להתייחס לקבוצה הבזויה כגורמת לכל הבעיות האישיות והחברתיות של היחיד.¹⁹

לפי התיאוריות של הנטרול, המניעים והגיבורים החברתיים, הרוצח יוכל לא רק לתרץ את התנהגותו במגוון של טכניקות נטרול, אלא לחוש כ"גיבור חברתי" הנלחם ב"אויבי הציבור". הדבר יאפשר לרוצח לפעול, לנטרל רגשות לא רצויים לאחר הפעולה ולחזור עליה שוב ושוב בעתיד. טכניקת נטרול בולטת תהיה פנייה לנאמנויות גבוהות יותר כמו המשפחה והקהילה, כאשר הרוצח יטען שבזכותו ילדיו וילדי השכונה יזכו לחיים בריאים, טהורים וראויים יותר, למשל ללא זונות או חסרי בית ונרקומנים בכל פינה. לתחושה זו של הרוצח יש חשיבות רבה אם נזכור את מקורות ההתפתחות של הפרעה אנטי-חברתית. הרוצח שגדל בתחושת חוסר אונים משמעותית יכול לחוש, אולי לראשונה, כבעל כוח וכמי שמוכר ככזה על-ידי האחרים. תחושה כזו יכולה להיות משכרת וממכרת, ולהסביר גם את הרצח הבא.

שימוש בהבניה או ניסוח מחדש ייווצר בעזרת הטכניקות שהוצגו קודם לכן. תחילת התהליך תהיה בדה-פרסונליזציה של הקרבן. בהמשך, הרוצח ישתמש בטכניקות נטרול ובתחושת השליחות כגיבור חברתי. לאחר הפעולה ישמשו טכניקות אלו להפגת תחושות "לא ראיות" כמו אשמה ויסללו את הדרך לרצח הבא.

בנוסף, ישנה התייחסות לתיאוריית הפעולות השגרתיות. בחברה המודרנית הניעות גבוהה יותר, הפיקוח החברתי חלש יותר, ויותר אנשים נמצאים מחוץ לביתם ולמסגרת חברתית מפקחת או תומכת. הניידות הגבוהה מאפשרת ליותר צעירים לנטוש את בתיהם ולנוע באזורי השוליים של הערים הגדולות; מספר גבוה יותר של חסרי בית נמצאים בפארקים ובסמטאות באזורים מוגדרים; יותר נשים משוטטות תוך עיסוק בזנות ברחובות ובסמטאות ידועות, בבתי מלון זולים ובגנים ציבוריים, ובנוסף, יותר צעירים נעים ממקום למקום בעזרת הסעה בידי זרים לא מוכרים (טרמפ).

19 הראיתי, בפרק על רוצחים המוניים, שהרוצח מאשים את האחרים בכל צרותיו ותלאותיו.

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

כל אלה מעניקים לרוצח הסדרתי מאגר פוטנציאלי של קרבנות המוגדרים בעיניו כבלתי רצויים, ללא השגחה וללא פיקוח. הוא יכול בקלות להציע טרמפ לסטודנטים בקולג' שאין ידם משגת לרכוש מכונית, הוא יכול בקלות לאסוף זונה בכלי רכבו או להזמין אותה לחדר במלון שבו אין רישומים, והוא יכול בקלות לפתות ולחטוף צעירים וחסרי בית. לקרבנות אלו יש פגיעות וזמינות גבוהות מאוד, המשרתות את מטרותיו של הרוצח הסדרתי בצורה מושלמת. זמן רב ייקח, אם בכלל, עד שמישהו ירגיש בחסרונו, וגם אז לא בטוח שרשויות אכיפת החוק יקצו כוחות לחיפוש הרוצח, שהרי הקרבן "בלתי נחשב".

מיקום הרוצח הסדרתי ביחס לששת המאפיינים המרכזיים

עיסוק במין – אצל רוצחים אלו אין בדרך כלל עיסוק במין, שכן הקרבנות שייכים לקבוצה הנחשבת כלא-ראויה. אולם אצל חלקם קיים עיסוק כזה בצורה משנית.²⁰

היכרות עם הקרבן – מהידוע בספרות, אין היכרות בין הרוצח לקרבן. הרוצח אינו בוחר לו למטרה מכר הנמנה על קטגוריה חברתית המוגדרת כלא רצויה, אלא בוחר בקרבן אקראי לחלוטין המשתייך לאותה קטגוריה. התנאי היחיד הוא היותו בעל מאפיינים חברתיים-עסוקתיים הנתפסים כלא ראויים על-ידי הרוצח. אולם ייתכן מצב שבו הרוצח מכיר יחידים הנמנים על הקבוצה "הלא-ראויה", ודווקא משום כך מפתח אידיאולוגיה שיש לחסל את היחידים המסוימים או אנשים אחרים (זרים ומקריים) הנמנים על הקבוצה.

משחקי כוח-שליטה – לפי הספרות, לא קיימים משחקי שליטה בין הרוצח לקרבן במקרים אלו. שליטת הרוצח בקרבן מתבטאת למעשה בעצם העובדה שהרוצח משמיד את מי שמוגדר על-ידו כמשתייך לקבוצה שלא ראויה לחיות. הרוצח מונע לחסל את הקרבן במהירות כדי שלא יתקיים עוד ולא יפגע בחברה או ירעיל אותה. לכן הוא אינו עוסק במשחקי כוח ונוטה לסיים את פעולתו במהירות.²¹

מעורבות של פשע אחר – למרות שניתן היה להניח שהרוצח יאנוס את הקרבן הנתפס כלא-ראוי או ישדוד את רכושו, הרי שעצם התפיסה שהקרבן אינו ראוי הופכת אותו, וכנראה גם את רכושו, ל"טמא" בעיני הרוצח. קיימת אפשרות, שאין בידי לבדקה, שמקרים של אונס ושוד מערבים קרבנות לא ראויים בעיני הרוצח; אך כאמור מהידוע

20 יש כאן נקודה למחשבה. ידוע שצבאות זרים שכבשו עמים אחרים, כולל עמים שנתפסו בעיניהם ככופרים, חוטאים, לא ראויים ועוד, נטו לאנוס את הנשים ואפילו את הילדות של העם הנכבש כסוג של כיבוש ושליטה טוטאליים. אולם, בספרות על רצח סדרתי לא קיים תיאור כזה ביחס לקרבנות.

21 ניתן לראות שכאשר הרוצח מתמקד בפעולה ולא בתהליך, אין משחקי כוח-שליטה.

עד היום יש לקבוע שבקטגוריה זו לא מעורב פשע אחר מעבר לרצון להשמיד את הקרבן.

מיקוד על הפעולה או על התהליך – רוצח סדרתי זה שואף לרצוח קרבנות הנמנים על קבוצה הנתפסת בעיניו כבלתי ראויה לחיות. אין כאן תכנון, פיתוי, העברה למקום שהוכן מראש, התעללות ופעולות של ביתור הגופה או נקרופיליה. הרוצח שואף לסיים את הפעולה במהירות, והדבר היחיד שמניע אותו הוא חיסול הקרבן. לכן מדובר ברצח מהיר בדרך כלל, בעל מידה מועטה יחסית של תכנון ועינויים, תוך התמקדות על הפעולה.

4. רצח ורוצחים סדרתיים מתוך תסכול/השפלה

ניתן היה לשלב סוג זה של רצח ורוצחים סדרתיים כחלק מהקטגוריה הקודמת של רצח אידיאולוגי לשם טיהור החברה. אולם מכיוון שהמניעים בשני המקרים שונים מאוד, רצוי להפריד בין שני הסוגים. למרות שייטכנו ביניהם קווי דמיון, אין ביניהם חפיפה ובכך מושגת המטרה של קטגוריה ממצה ומוציאה.

רוצחים סדרתיים אלו פועלים מתוך מניע שאינו מובן מאליו, אלא אם אנו מכירים את ההיסטוריה של הרוצח. מדובר באנשים שחוו השפלה ותסכול בילדותם מידי דמויות הוריות ובעיקר מצד האם. התעללות וטראומה אפיינו את חייהם של ילדים אלו, והדבר בא לידי ביטוי בהתעללות מינית ופיסית, בהזנחה, בהורים עבריינים המשתמשים בחומרים פסיכואקטיביים ועוד. במצב כזה לא יכולים להתפתח זיקה חיובית ויחסים חיוביים בין ההורים לילדיהם.

ילדים הגדלים במשפחה מסוג זה, ושאינן להם קבוצת תמיכה חלופית כמו משפחה מורחבת, הוצאה מהבית למשפחת אומנה וכדומה, עלולים להגיב לטראומת הילדות בהתנהגות הנעה על הטווח שבין עצב, בדידות ודיכאון להתפתחות של הפרעות נפשיות משמעותיות האופייניות למצבי פוסט-טראומה.

ילדים אלו חווים תסכול והשפלה משמעותיים, המלווים בתחושת ערעור השווי העצמי וחוסר אונים קשה. הילד חש שאינו יכול לשנות את חייו כי אין לו שליטה עליהם, שכן השליטה נתונה בידי ההורה המתעלל בו. ילדים ומתבגרים אלו אינם מסוגלים ליצור קשר חברתי משמעותי, והם מוצאים עצמם דחויים מחברת בני גילם, מתקשים להשיג הישגים של ממש במערכת החינוך. חלקם ינסו לפרוק את רגשות התסכול באמצעות התעללות בבעלי-חיים או בפגיעה בילדים אחרים, אולם גם ניסיונות אלו לפרוק את התסכול המצטבר אינם נתפסים כיעילים ומספקים לאחר זמן קצר.

אחת הבעיות המרכזיות העומדות בפני ילדים ומתבגרים אלו היא חוסר היכולת לפרוק את התסכול כנגד הגורם המתסכל, משום שהם תלויים בו מבחינה פיסית ונפשית. הילד והמתבגר מפתחים עולם פנטזיוני, שבו הם לא רק בורחים מהמציאות

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

היומיומית הקשה אלא יכולים לחוש ריגוש והקלה תוך שהם מדמיינים פעולות אלימות שיביאו לפורקן התסכול המצטבר. התכנים האלימים של הפנטזיה נקלטים מהתרבות הרוויה באלימות שבחברה שבה חי היחיד. בנוסף, התרבות מדגישה את האינדיבידואליזם ואת השגת האושר כמטרות עליונות בחברה, והדבר מחזק את חשיבותה של הפנטזיה בעיני המתבגרים.

בדמיונם, הקרבן האידיאלי הוא זר מוחלט אך יש לו מאפיינים של ההורה המתעלל. במובן זה, המתבגרים מבצעים התקה ומסמלים את גורם התסכול המקורי באמצעות קרבן תמים. כאמור, הקרבן חייב להיות בעל מאפיינים המזכירים את ההורה המתעלל, למשל צבע השיער או העיניים של האם המזניחה או המתעללת, מבנה הגוף שלה ואולי גם עיסוקה. מסיבה זו סברתי שיש דמיון מסוים לקטגוריה הקודמת – הרוצח העתידי בוחר קרבן המשתייך למגזר מסוים או לקבוצה חברתית שיש לה מאפיינים מסוימים, ומחליט שקבוצה זו על חברה השונים אינה ראויה לחיות. אולם בניגוד לקטגוריה הקודמת אין מדובר כאן באידיאולוגיה כלשהי, אלא ברצון לשחרר רגשות תסכול והשפלה ולהביא לאיזון מחודש אצל היחיד.

שלב הפנטזיה ממלא את זמנו של הצעיר ומהווה עבורו אמצעי לריגוש וסיפוק. אולם במשך הזמן אותו ריגוש מוכר הולך ודועך, וניתן לומר שנוצרת הסתגלות, התרגלות או סבילות, בדיוק כפי שמתרחשת התרגלות לקיומה של רמת סם בדם. באמצעים שונים (שעליהם אדון בהמשך) הרוצח העתידי מצליח לשבור מחסומים ולצאת לביצוע הרצח הראשון. אין לשלול פרובוקציה שעלולה להיות זרו לרצח הסדרתי, או יציאה לרצח תחת השפעה פרמקולוגית של חומרים פסיכואקטיביים, אך אין לכך אזכור בספרות המחקרית.

כאמור, על הקרבן האידיאלי לענות על מאפיינים הדומים לאלו של ההורה המתעלל, אולם בחירת הקרבן היא מקרית והקרבן זר לרוצח. חווית הרצח, הכוללת גם התעללות מינית קשה²² בקרבן טרם רציחתו, מהווה עבור הרוצח אמצעי לשחרור התסכול שצבר במשך תקופה ארוכה. ההתעללות והרצח מאפשרים לו לחוות און (כוח) ושליטה שהיו חסרים לו בצורה משמעותית כל שנותיו קודם לרצח. לאחר הרצח הוא חש שנוצר איזון מחדש, והסדר הפנימי שנפשו הושב למקומו הראוי.

השאלה היא מדוע הרוצח ממשיך ומבצע רציחות נוספות ולא מסתפק ברצח הראשון? לשאלה זו שתי תשובות. אפשרות אחת היא שהרוצח, בדמיונו, כתב את התסריט והכין את בימוי הסצנה של ההתעללות והרצח, כולל העמדה שלו כשחקן ראשי, אולם במציאות הקרבן אינו שותף לתוכניותיו ותכנוניו של הרוצח, הוא אינו יודע לדקלם את שורותיו בטקסט ואינו מתנהג בהתאם לציפיות הרוצח. הסטייה

22 זהו הבדל משמעותי נוסף המבחין בין קטגוריה זו לקודמת.

מהתכנון מעוררת תסכול אצל הרוצח, ודוחפת אותו לנסות ולממש את התסריט שבראשו בפעם הבאה, וחוזר חלילה.

ההסבר השני הוא שפריקת התסכול כלפי תחליף איננה יכולה להסב לרוצח את הסיפוק שלו ייחל במשך זמן רב. כיוון שהוא לא מסוגל לתקוף את הגורם המתסכל והמשפיל המקורי, הוא ינסה להשיג את הסיפוק המיוחל ברציחות הבאות, כשתסכולו מתבטא בהסלמה של התנהגותו המתעללת והרצחנית, הכוללת לעיתים "עודף הריגה". רצח סדרתי כזה מאופיין ברצח של נשים כקרבנות ובמידה פחותה גם של גברים. במקרה של רצח גברים, נמצא שהרוצח היה הומוסקסואל או ביסקסואל. כאשר גבר משמש קרבן, נמצאו גם מקרים של קניבליזם, והחוקרים טענו שרצון הרוצח היה בחברה ובשימור אלמותי של הקרבן. לדעתי, תיאור כזה מהווה רומנטיזציה של הרוצח ושל הרצח. לטעמי, הרוצח שמשמר חלקי גופה או נוהג בקניבליזם אינו רוצח בשימור הקרבן אלא דווקא בהוכחה תמידית לכוחו (שאריות הגופה מהוות מעין מדליה). קניבליזם אינו תמיד רצון לבטא הכלה של הקרבן, והוא יכול דווקא להעיד על כוחו של הרוצח מול הקרבן (כמעשה צ'יד). שימור חלקי הגופה יכול לשמש עבור הרוצח הוכחה ניצחת לכוחו ולשליטתו בקרבן, המהווה הסמלה של יחסו הדמיוני כלפי ההורה המתעלל ("לא רק שאינך יכול לפגוע בי, אלא שכשאיני מסתכל עליך אני יודע שניצחתי אותך לתמיד"). להקשר זה שייכת תופעה המוכרת משדות קרב, שבה חלקי גופה – ובעיקר הלב של האויב או ראשו – נגדעים על-ידי החיילים. הרצח הסדרתי המדובר מאפיין ברוב מוחלט של המקרים גברים רוצחים סדרתיים.

הסבר תיאורטי

שני הסברים מרכזיים להתנהגות הרוצח לקוחים מתחום הפסיכולוגיה והפסיכולוגיה החברתית. האחד מתייחס לתיאוריה של הפרעת זהות דיסוציאטיבית (DID). על רקע טראומת ילדות, הילד ובהמשך המתבגר מנתק חלק מהזהות הנייטרלית ויוצר זהות מנותקת שבה קיימים זיכרונות מהטראומה או התייחסות לרצון לנקמה או לשחרור התסכול הנובע מחוסר אונים מול ההורה המתעלל. אין מדובר על מנגנון של הדחקה, אלא על ניתוק של חלק מהזהות. הילד אינו יכול להתמודד עם ההורה המתעלל ובוודאי שאינו יכול לצאת נגדו, והניתוק מאפשר לו לנוע בין כמה זהויות, כאשר בחלק המנותק של הזהות הוא יכול ליצור לעצמו עולם פנטזיוני. בפנטזיה, היחיד יכול לבנות תסריט של שחרור התסכול וההשפלה שחוהה ללא מגבלות של מוסר ונורמות. יש רוצחים שכינו את הזהות המנותקת הזו כ"צד האפל", ה"צל" וכדומה.

הספרות בנושא רוצחים סדרתיים מתייחסת לעולם הפנטזיוני של היחיד, אך היא לא הצליחה להסביר מה מאפשר או גורם ליחיד לממש את הפנטזיה שיצר לעצמו. יותר ויותר הוכחות מראות על מודעות הדדית של הזהויות, או לפחות על כך שהזהות

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

הנטיטרלית מודעת לקיומה ולתכניה של הזהות המנותקת, כשבין הזהויות מתקיימת דינמיקה משמעותית. בזהות המנותקת היחיד יכול לחוש און ושליטה ואפילו סיפוק, המושג דרך הכנסת תכנים אלימים לפנטזיה. תכנים אלו אינם מומצאים, אלא נמצאים בעולמו של הרוצח הסדרתי העתידי. הם חלק מתרבותו וחלק מהמסרים המועברים בתקשורת ההמונית. דרכם הוא יכול ליצור הזדהות נבדלת עם רוצחים סדרתיים אחרים שהפכו לגיבורי תרבות, להזדהות עימם, לחקות אותם או לרצות להשיג פרסום והכרה גדולים משלהם.

ברם, כאשר היחיד עובר מהזהות המנותקת לזהות הנטיטרלית, הוא חש ריקנות עצומה. אותם תכנים שגרמו לו סיפוק ותחושת שליטה על חייו נעלמים, ובמקומם הוא מוצא עצמו באותה מציאות קשה של קרבנות, תחושת חוסר אונים, תסכול ובדידות. בהעדר כלים להתמודד עם המציאות הקשה והמתסכלת, היחיד נודד שוב ושוב לזהות המנותקת המביאה לו סיפוק. ככל שיחלוף הזמן, משך ה"שהייה" בזהות המנותקת ילך ויגדל.

עם חלוף הזמן, הריגוש וההתעלות שנגרמו ליחיד מהזהות המנותקת הולכים ונחלשים בגלל התרגלות. היחיד נזקק לגירויים חזקים יותר על מנת לחוש את אותו סיפוק, כשם שהנרקומן זקוק למנות הולכות וגדלות של סם. מצד שני, גם בזהות המנותקת היחיד עדיין נתקל בבלמים למימוש הפנטזיה שלו, שהם האני העליון או המצפון שלו, שלא יכולים להיות מנוגדים לאלו של הזהות הנטיטרלית. לכן היחיד מתחיל להפעיל טכניקות של נטרול, כמו חוסר אחריות ואשמה, הכחשת הקרבן ועוד, כמו גם להשתמש בטכניקות של הבניה או ניסוח מחדש. אלו נתמכות על-ידי תרבות ההופכת רוצחים סדרתיים לגיבורים, תוך דה־פרסונליזציה של הקרבנות. בנוסף, היחיד חש איום מידי על קיומו (לפחות במובן הנפשי), ולכן הוא יוצר לעצמו מערכת של הצדקות לפעולת הרצח העתידית.

רק לאחר סיום תהליך זה יוכל היחיד לממש את הפנטזיה שלו במציאות. במצב שנוצר יכולת הבלימה של הזהות הנטיטרלית חלשה, משום שזהות זו לא רק שאינה מספקת לו ריגוש ותחושת כוח, אלא גורמת תחושת ריקנות וחוסר אונים. בזהות המנותקת, לעומת זאת, היחיד מבצע התקה והכללה של הדמות המקְרָבָּנָה, ומוצא סיפוק בפנטזיה על רצח ועינויים של קרבן זר אך בעל מאפיינים משותפים לאלו של ההורה המקְרָּבָּן.

לאחר הרצח, הזהות הנטיטרלית 'תופסת פיקוד' על היחיד לאחר זעזוע ממעשיו. כאשר הזהות הנטיטרלית היא הדומיננטית, היחיד יחזור ויחוש ריקנות עצומה אל מול הסיפוק והכוח שחוה לפני הרצח, במהלכו ואחריו. תחושה זו מניעה אותו לנדוד אל הזהות המנותקת, ולנסות להתענג על זיכרונות מאותה תחושת התעלות. בנוסף, הדומיננטיות של הזהות הנטיטרלית עלולה לגרום ליחיד רגשות אשם שאינם נעימים

לו, והדבר מהווה סיבה נוספת לנדידתו אל הזהות המנותקת. דינמיקה זו בין הזהויות מסבירה את תקופת הצינון העוברת על היחיד עד הרצח הבא.

הרצח הבא יבוא משום שהיחיד חש תסכול מאי מימוש הפנטזיה כפי שצפה, ומשום שאינו מרגיש את השחרור המיוחל מתחושת ההשפלה והתסכול שיצר בו המקרבן המקורי. לכן הוא ישוב על מעשיו, תוך הסלמה מסוימת שיכולה לבוא לידי ביטוי בקיצור הזמן בין רצח אחד למשנהו, ברמת ההתעללות בקרבן, בשמירת איברים מהגופה ועוד. לאור הסבר זה ניתן להבין מדוע יש סדרתיות ברצח, ומדוע מתרחשת תקופת צינון בין רצח אחד למשנהו.

בהיבט הפסיכואנליטי, ניתן להתייחס לתיאוריה בדבר "הזהות השבורה". היחיד שעבר התעללות חש עצמו מוכתם ושונה מילדים אחרים. הוא חש דחוי, "מקולקל" ועוד. בנוסף לטראומה (וכתוצאה ממנה), בהיעדר קשר תומך עם דמויות חלופיות היחיד חווה קושי בלימודים, דחייה חברתית, בדידות וריקנות. כתוצאה מכך זהותו של היחיד נסדקת ונשברת ונוצרות שתי זהויות: "הזהות הווירטואלית" ו"הזהות האמיתית" הכוללת תכנים רצחניים. יחיד כזה חש מועקה מחוסר יכולתו לבטא את זהותו האמיתית בעולם החברתי שלא יוכל לקבל אותה, ולכן הוא רוצח קרבנות העונים על דרישות הפנטזיה. רק בסיטואציית הרצח הוא יכול לגלות בבטחה את זהותו האמיתית ללא חשש.

לאחר הרצח היחיד חש שחרור והקלה מכך שיכול היה לבטא את זהותו האמיתית, וחוזר לזהות הווירטואלית ולהתנהגות נורמטיבית. עם הזמן, הזיכרון הנעים של הביטוי האוטנטי של זהותו האמיתית ברצח, יחד עם לחץ לשוב ולחוות את ביטוי זהותו האמיתית, יביאו לרציחות נוספות בעתיד. כך ניתן להסביר הן את תקופת הצינון והן את הסדרתיות של הרצח.

תיאוריה חשובה נוספת מתחום הקרימינולוגיה, תיאוריית "הפעולות השגרתיות", קשורה יותר לדרך ביצוע הפשע ולא לסיבות לביצוע. כאמור, הרוצח מפנטז על דמות בעלת מאפיינים מסוימים, כמו מגדר, תעסוקה, מראה וכדומה. כיום יותר נשים יוצאות מבתיהן לצורכי עבודה ובילוי וביתן אינו מהווה עוד מבצרן. במקביל, ניתן למצוא ניעות רבה יותר של גברים, כמו נוודים, חסרי בית ואנשים המחפשים את עתידם בערים הגדולות. במצב זה, קל יותר לרוצח הסדרתי למצוא את הקרבן העונה על הקריטריונים שהוא מחפש.

מיקום הרוצח הסדרתי ביחס לששת המאפיינים המרכזיים

עיסוק במין – בקרב רוצחים אלו, בניגוד לקטגוריה הבאה, העיסוק במין הוא ברמה נמוכה-בינונית, אם בכלל. כיוון שהרוצח מפתח פנטזיה שבה הקרבן מסמל את ההורה המתעלל, יש לו – אפילו במצב זה – קושי נורמטיבי לפנטז שהוא מקיים יחסי מין עם דמות הורית. עם זאת, הפנטזיה יכולה לכלול לעיתים מרכיב מיני גם בקטגוריה זו.

היכרות עם הקרבן – אחת הבעיות של הרוצחים בקטגוריה זו היא חוסר היכולת שלהם לתקוף את גורם ההתעללות או השפלה המקורי בגלל תלות פיסית ורגשית בו. לכן הקרבן מהווה סמל למקרבן המקורי. מסיבה זו יש זרות מוחלטת בין הקרבן לרוצח, כאשר הקרבן צריך לסמל בצורה מסוימת את ההורה המתעלל, למשל באמצעות מבנה גוף, צבע שיער, השתייכות לקבוצה מסוימת באוכלוסייה ועוד.

משחקי כוח־שליטה – כאמור, הרצח מהווה דרך לשחרר תסכול או השפלה שהצטברו בנפשו של הרוצח לאורך שנים. רגשות אלו הוטמעו בפנטזיות של הרוצח, והוא פועל לפי התסריט שעבר בדמיונו אין ספור פעמים. הרוצח אינו מעוניין רק להכחיד את הקרבן התמים, אלא להעביר אותו מסכת של התעללויות שיאפשרו לו לחוות מחדש שליטה על חייו של הקרבן, ודרך זאת גם על חייו שלו. זהו תהליך שבו הקרבן המהווה סמל למתעלל המקורי הופך לשק חבטות של הרוצח, אשר רוצה להעבירו שבעה מדורי גיהנום כגמול על מה שהמקרבן עשה לרוצח. לכן משחקי כוח־שליטה מהווים מוטיב מרכזי אצל רוצחים אלו, ובאמצעותם הם יוצרים בעצמם איזון של תחושת חוסר האונים הקשה שחוו. כך הם מרגישים תחושת צדק ושיווי משקל.

מעורבות של פשע אחר – בנוסף לרצח, יש מעורבות של תקיפה חמורה השייכת לשלב ההתעללות. התייחסות לפשע מסוג תקיפה כשזה מבוצע לצד רצח יכולה להיראות מגוחכת, אך יש לזכור שהרצח יכול לבוא רק בשיאו של תהליך עינויים, שבו הרוצח עשוי לבנות דגמים של מכשירי עינויים מתקופות היסטוריות שונות ולנסות אותם על הקרבן. הרוצח עשוי לכרות איברים מהקרבן בעודו בחיים כמטרה בפני עצמה ולא רק כאמצעי להרגו. כל פעולות הרוצח נעשות כמעט אוטומטית, משום שחזר עליהן שוב ושוב בפנטזיות שלו.

מיקוד על הפעולה או על התהליך – כדי שהרוצח הסדרתי מסוג זה יוכל לפרוק רגשות תסכול או השפלה, עליו לבחור בדמות לא מוכרת, אך בכזו שיש בה הסמלה של המתעלל או המשפיל המקורי. לשם כך עליו למצוא את הקרבן האידיאלי עבורו, ראשית בפנטזיה ובהמשך במציאות. ייתכן גם שמצא את הקרבן האידיאלי, ותחילה הוא מפנטז עליו ובהמשך יצא לבצע זאת במציאות. לאחר הפנטזיה ועם המעבר לשלב הביצוע, הרוצח צריך לאתר את הקרבן האידיאלי, לעקוב אחריו ולפתות אותו לבוא עמו אל המקום שהכין. לאחר מסכת העינויים שיעבור הקרבן, הרוצח יכול לבתר את הגופה (אך לא בכל המקרים) ולסלק אותה מהזירה.

כל אלה מלמדים שקיים מיקוד על התהליך, כאשר הרצח הוא חלק בשרשרת של פעולות המבטאות עבור הרוצח תחושות של כוח ושליטה. במילים אחרות, מות הקרבן מהווה עבור חלק מהרוצחים שיאה של תחושת הכוח, בעוד שעבור אחרים תחושת הכוח והשליטה המקסימלית מושגת דווקא בעת היותו של הקרבן בחיים, והמוות הוא רק סיום התהליך.

5. רצח ורוצחים סדרתיים סדיסטיים-מיניים

קטגוריה זו כוללת סוגים של רצח ורוצחים סדרתיים שהוגדרו בעבר כ"הדוניסטיים". מדובר ברוצחים שעבורם הרצח הסדרתי הוא חלק מהתהליך ובוודאי שלא המטרה הראשית. ניתן להתייחס בקטגוריה זו למגוון תת-סוגים של רוצחים סדרתיים, כאשר ההבדל העיקרי ביניהם הוא שחלקם מסיימים את התהליך ברצח עצמו, בעוד אחרים שומרים חלקי גופה למטרות של נקרופיליה. הבדל זה אינו מצדיק יצירת תת-סוג נפרד. הבדל נוסף קשור למידת הסדיזם. בעוד שרוצח סדרתי אחד יוכל ליהנות מסדיזם "קל", הרי שרוצח סדרתי אחר יזדקק לעינויים דרמטיים של הקרבן כדי לחוש סיפוק²³.

לכל הרוצחים הסדרתיים בקטגוריה זו משותף המאפיין של חסך בתחושת הכוח והשליטה הבא לידי ביטוי במימוש כוח ודומיננטיות כלפי הקרבן, ובעיקר בסדיזם מיני. הרוצח למד לקשור בין מיניות אלימה וקטלנית לבין סיפוק מיני, והוא רואה את הקרבן ככלי למימוש תאוותיו המיניות-סדיסטייות. ההבדל בין הנקרופילים לאלו שאינם כאלה הוא ברצון לשמר את החוויה ואת ניצול הקרבן ככלי שרת.

חוקרים שונים קשרו בטעות את הקטגוריה הזו לקטגוריה הקודמת, שבה דובר בשחרור רגשות תסכול והשפלה מצד הרוצח ובתופעות נוספות. בקטגוריה שלפנינו, מדובר במפורש על למידה. הרוצח למד, כאמור, לקשור בין מיניות לאלימות רצחנית, כאשר בחלק קטן מהמקרים הרוצח כלל לא התכוון שהקרבן ימות, והמוות התרחש כתוצאה מ"עודף" התעללות בקרבן. בנוסף, ייתכן שבחלק קטן מהמקרים בקטגוריה זו רצח הקרבן נעשה על מנת שלא יישאר עד חי שיוכל להפיל את הרוצח. אמנם, לדעת הרוצחים הנמנים על קטגוריה זו פועלים במטרה לרצוח. זו אינה טעות ב"מינון ההתעללות", וזהו לא ניסיון להעלים עדים. הרצח מהווה, בהכרח, המאפיין המרכזי של הקשר שבין אלימות למיניות, אחרת הרוצח לא יגיע לסיפוק מיני.

רצח סדרתי מסוג זה מאפיין גברים, כשהקרבנות הם נשים ברוב מוחלט של המקרים. ייתכנו מקרים של רצח גברים על-ידי גברים, אך מקרים אלו כמעט אינם ידועים (בשונה מהקטגוריה הקודמת). ישנם מקרים השייכים לקטגוריה זו הנעשים בעזרת נשים, כאשר הנשים הן בנות זוג של הרוצח הסדרתי. כמו כן קיימים מקרים שבהם פועל צוות של כמה גברים, שהם בדרך כלל קרובי משפחה.

כפי שציינתי, בניגוד לקטגוריות אחרות כמו רצח מתוך מניעי רווח חומרי, רצח משימתי ועוד, הרי שהקטגוריה שלפנינו עוסקת ברצח סדרתי כשמיקוד הרוצח אינו על פעולת הרצח עצמה. הרצח מהווה חלק מתהליך ארוך לעיתים, והוא שיאו של התהליך או שלב מרכזי בתוכו.

התהליך כולל מעקב אחר הקרבן ופיתויו לבוא עם הרוצח למקום שהוא הכין

23 המחבר נמנע במכוון מלתאר בצורה מפורטת וגרפית את סוגי העינויים בהם מדובר.

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

מראש. במקום זה הרוצח חש בטוח, והוא מפעיל עינויים קשים נגד הקרבן תוך השגת סיפוק מיני מגרימת הסבל לקרבן, מהידיעה שהוא שולט בו ומתחננוניו. הסיפוק הסדיסטי אינו נובע רק מתחננוני הקרבן ומתחושת העליונות הנוצרת אצל הרוצח מתוך כך, אלא גם מעצם היכולת של הרוצח להטיל כאב וסבל.

כוונתי לכך שבחלק מהמקורות (למשל, Levin, 2008; Wright, J. et al., 2003; DeFronzo, 2007) ישנה טענה שסדזים מתקיים רק כשהקרבן מבקש רחמים. לטענתי, סדזים אינו מחייב מילוליות מעוררת, והוא נובע מעצם תחושת הכוח שהרוצח חווה, אולי לראשונה בחייו, כשהוא מכפיף אדם אחר לרצונותיו. עם זאת, אין ספק שהרוצח חש גם סיפוק מהתנהגות הקרבן, שיכולה להתבטא בתחננונים מילוליים, בדמעות, בצעקות ועוד, המורים לו על מידת הסבל של הקרבן. מבחינה זו, יש דמיון בין רוצח סדרתי זה לאנסים אלימים החווים ריגוש לא מהפעולה המינית אלא מסבל הקרבן (Holmes & Holmes, 1998; DeFronzo, 2007).

בהיבט זה יש דמיון לקטגוריה הקודמת, בכך שהרוצח חש תחושת און עצומה. תחושה זו שוב קשורה לתחושת חוסר האונים של הרוצח בילדותו, וליצירת הקשר בין מיניות לאלימות. לאחר שהרוצח חווה סיפוק ביחסיו עם הקרבן, שיכולים להתקיים באמצעות מגע מיני ישיר או באמצעות החדרת חפצים לאיברי הקרבן, הרוצח חווה התרגלות למצב והוא הולך ומסלים את פעולותיו הסדיסטיות כדי לחוש את ההתעלות שחש קודם לכן.

מתבקשת כאן נקודה נוספת להבהרה. בטיפולוגיות קודמות הוצע שרצח סדרתי מסוג זה נועד לאשרר לרוצח את מיניותו, ולהוכיח שהוא טוב מגברים אחרים. טענה זו לא נכונה לדעתי ביחס לרצח סדרתי אלא ביחס למקרים של אונס (האנס הנדיב, המחייך וכדומה). רוצח סדרתי לא מעוניין באשרור יכולתו המינית, אלא בשליטתו המוחלטת בקרבן המגיעה לשיאה ברצח (Arndt et al., 2004).

בהקשר זה, Newton (2006) מעלה טענה לפיה אין להבחין בין עברות מין לעברות אלימות, משום שתקיפה מינית היא אלימה מעצם הגדרתה. טענתו זו מתייחסת לטענת חוקרים שלא מדובר כאן בעברת מין, אלא בעברה שנועדה להקנות לעבריין תחושת כוח ושליטה. לדעתו, רוצח סדרתי על רקע מיני מתפתח מתוך עברייני מין אחרים, כאשר הרוצח יבחר קרבנות על-פי העדפותיו: ילדים, צעירים, צעירות, נשים בוגרות או מבוגרות.

לאחר שהרוצח חווה את הסיפוק המיני-סדיסטי שלשמו פעל, הוא חש רגיעה זמנית המסבירה את תקופת הצינון. בכך יש דמיון לרוצחים הסדרתיים בקטגוריה הקודמת. חלק מהרוצחים ממשיכים את החוויה באמצעות נקרופיליה עם חלקי גופה, בעוד אחרים נהנים מהתבוננות בתמונות ובסרטי וידאו שבאמצעותם הנציחו את האירועים, ואחרים מסתפקים בשימוש בזכרונם.

הסבר תיאורטי

ההסבר המרכזי לקטגוריה זו הוא חיבור של שתי הפרעות אישיות: הפרעת אישיות אנטי חברתית ונרקיסזם. המשותף לשתי התופעות הוא חוסר היכולת לאהוב את האחר, וראיית האחר כאמצעי לסיפוק הצרכים האישיים של היחיד. שתי הפרעות אלו מיוחסות להיסטוריה אישית של קרבנות, התעללות, הזנחה וטראומה.

לפי הספרות המקצועית בפסיכולוגיה, הנרקיסזם בולט בשלב מקדים של פנטזיות, ולכן גם ההסבר בדבר דיסוציאציה תקף. מכיוון שסקרתי בהרחבה את ההסברים הללו ביחס לקטגוריות אחרות, אין צורך לשוב ולחזור עליהם. אולם נקודה מרכזית להדגשה היא עולמו הפנימי של הילד החש מוזנח, קרבן ועוד.

מבנה האישיות של הילד והמתבגר החש קרבן חסר אונים יוצר אצלו חיבור – שיכול להיות בפעם הראשונה מקרי לגמרי – בין סיפוק או עוררות מינית לבין אלימות. לאחר שהדבר חוזר על עצמו, ניתן לומר שהילד למד לקשר בנפשו בין השניים.

במקביל, קיימת טענה שחשיפה לפורנוגרפיה כיום, שיש בה היבטים אלימים הרבה יותר מבעבר, יוצרת אישור וחיזוק חיובי של הקשר בין שני המשתנים. הילד מנסה לחוות קשר כזה בין מיניות לאלימות בסביבתו, ובמידה שאכן יחוש סיפוק כזה, יתפתחו אצלו מאפיינים סדיסטיים מיניים תוך נרקיסזם. כל אלה מתקשרים להפרעת האישיות האנטי חברתית, שבמסגרתה היחיד רואה באחרים אמצעי להשגת סיפוקים ומאוויים. הוא אינו חש אמפתיה ואכפתיות לגורל הקרבן, וכל מטרתו היא להשיג את הסיפוק שבו הוא מעוניין. כאמור, התקשורת ההמונית עלולה לגרום לחיזוק קשר זה במידה מרובה, אם קיימת ביחיד נטייה מוקדמת לכך (פרה־דיספוזיציה).

עם זאת, לא ניתן לומר שפורנוגרפיה אלימה היא שיצרה ברוצח העתידי את החיבור בין מיניות לאלימות. מאות אלפי בני אדם גולשים באינטרנט לאתרי סקס המציעים מגוון עשיר של תכנים פורנוגרפיים, כולל אלימות מינית, והדבר אינו גורם להם להפוך לרוצחים סדרתיים על רקע סדיסטי־מיני. אמנם, החיבור המדובר מתחזק כאשר קיימת אצל היחיד נטייה מוקדמת לכך.

תיאוריה נוספת המתאימה להסבר קטגוריה זו היא "הפרעת אישיות דיסוציאטיבית", לפיה החלק המנותק בזהות של היחיד יוצר תכנים פנטזיוניים שבהם הרוצח העתידי מתעלל בקרבנותיו וחש סיפוק מיני מעצם הפנטזיה. כמו במקרים אחרים, עצמת הגירוי והסיפוק שהפנטזיה ממלאת מתחילה לדעוך לאחר התרגלות, והרוצח העתידי זקוק להסלמה בתוכני הפנטזיה לשם קבלת אותו הסיפוק.

תוכני הפנטזיה האלימה אינם מומצאים, אלא שאובים מסביבתו החברתית־תרבותית של הרוצח, כאשר נשים עדיין מוצגות כאמצעי לסיפוק מיני מכל סוג (דה־פרסונליזציה). תכנים אלו קיימים בתרבות ובחברה לאורך שנים, כאשר בחלק מהמקרים המסר הוא

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

שמפני שאין מדובר בבני אדם של ממש (בעיקר במקרים של זונות), הרי שיש אפילו לגיטימציה מוסווית לפעול נגדם (בדומה לקטגוריה של הרוצח המשימתי). אולם הרוצח הסדרתי לא יוכל לממש את הפנטזיה שלו לפני שיבצע פעולת נטרול וניסוח מחדש, כפי שמצאנו גם בסוגים אחרים של רוצחים סדרתיים. הוא ישתמש בטכניקה של הכחשת הקרבן והנזק ("היא זונה אז מגיע לה"; "עשיתי לה מה שהיא רגילה לקבל"), ובכך יוכל להכשיר את דרכו למימוש הפנטזיה. לאחר הרצח, הרוצח יחוש חזרה לריקנות של חייו, תוך משחק בין הזהות הנייטרלית והזהות המנותקת, עד לרצח הבא. גם בקטגוריה זו יש מקום לתיאוריית הפעילויות השגרתיות, המסבירה כיצד זונות, צעירות, טרמפיסטיות ונשים אחרות פגיעות וזמינות יותר לרוצח משום שהן חסרות הגנה.

מיקום הרוצח הסדרתי ביחס לששת המאפיינים המרכזיים

עיסוק במין – זוהי הקטגוריה הבולטת ביותר ביחס לעיסוק במין, וחייב להופיע בה מרכיב מיני. כל מטרתו של הרוצח היא סיפוק מיני, הנובע מחיבור בין מיניות לסדיום רצחני. עובדה זו מבחינה בין קטגוריה זו לקטגוריה הקודמת, כאשר בכל שאר התחומים יש ביניהן דמיון רב. העיסוק במין יכול להיות תוך מגע פסי ישיר עם הקרבן, או באמצעות החדרת חפצים לגוף הקרבן וביצוע אוננות, נקרופיליה, שימור איברי גופת הקרבן לשימוש מיני עתידי ועוד. המאפיין הבולט בקרב רוצחים אלה הוא הסדיום המיני. עבורם הקרבן הוא חפץ שנועד לספק את מניעייהם המיניים בצורה האולטימטיבית. לאחר "השימוש" ניתן להשליך את החפץ חסר התועלת לפח, ולמצוא צעצוע מעניין יותר לסיפוק הסדיום המיני.

היכרות עם הקרבן – עקב הקושי של הרוצח לצאת כנגד הורה מתעלל או משפיל, הקרבן צריך להיות זר לרוצח לגמרי, אם כי הוא מסמל ומזכיר את דמות ההורה. ההסמלה יכולה להיות במראה גוף, בצבע שיער, בצבע עיניים או בהשתייכות למגזר או תחום תעסוקתי מסוים.

משחקי כוח־שליטה – כזכור, ניתן לדבר על טווחי התנהגות. רוצחים סדרתיים אלו יכולים להיות סדיסטיים ברמה נמוכה או ברמה קיצונית, אך בכל מקרה הם שואבים הנאה וסיפוק מהטלת כאב וסבל, כמו גם מתגובת הקרבן היודע או מנחש את שצפוי לו. הרוצח נהנה מהפגנת הכוח ומהשליטה על אדם אחר המתחנן על חייו, ותוך פעילות מינית תחושות אלו יוצרות אצלו סיפוק מיני גבוה. לכן משחקי כוח־שליטה הם חלק בלתי נפרד מהרצח הסדרתי השייך לקטגוריה זו, והם מאפיינים מובהקים שלו.

מעורבות של פשע אחר – תקיפה מינית נלווית לרצח הסדרתי המוצג בקטגוריה זו. תקיפה כזו יכולה לכלול מגוון של התנהגויות מיניות כגון מעשי סדום, אונס, החדרת חפצים לגוף הקרבן ועוד. בנוסף תיתכן התנהגות של נקרופיליה.

המניע לרצח סדרתי זה הוא כאמור קישור בין סדזים למין, ולכן הרוצח מבקש להשיג סיפוק מיני ולא מסתפק ברצח כשלעצמו. הרצח יכול להוות שיא, או חלק מהשיא במקרה של התנהגות נקרופילית ושמירת חלקים מהגופה ליחסי מין בעתיד. ניתן לומר שאם לא נמצאה עדות לסדזים מיני, הרי שהרצח והרוצח אינם מתאימים לקטגוריה זו, שבה יחסי המין הסדיסטיים מהווים חלק אינטגרלי.

מיקוד על הפעולה או על התהליך – סוג זה של רצח סדרתי, בדומה לקטגוריה הקודמת, הוא מימוש של פנטזיה. הרוצח מחפש קרבן אידיאלי בדמיונו, או שבנה במוחו תסריט לעלילה לאחר שראה קרבן כזה. הרוצח יאתר את הקרבן, יעקוב אחריו, יפתה אותו ויביא אותו למקום שבו הוא חש בטוח לפעול. הרוצח יכלא את הקרבן במקום נטוש שהוכן לשם כך, ושם יבצע את עינויו הסדיסטיים.

לאחר שהקרבן מת מעינויו, או שהרוצח חש שאין לו עוד רצון באובייקט זה, חלק מהרוצחים עשויים להיפטר מהגופה מיד לאחר הרצח, בעוד חלקם מהרוצחים יעדיפו לקיים יחסים נקרופיליים, ואפילו לבתר את הגופה, לסלק חלקים ממנה ולשמר חלקים אחרים לשם התענגות על הזיכרונות המעוררים מינית את הרוצח. חלק מהרוצחים ישמרו חלקי גופה במקפיא על-מנת לבצע אוננות עם אותו חלק גופה בעתיד. כלומר, אצל רוצחים אלו הפנטזיה מובילה להתמקדות בתהליך כולו.

6. רצח ורוצחים סדרתיים בידי בעל סמכות (by proxy)

רצח ורוצחים סדרתיים בהקשר רפואי קיים בקרב רופאים, רופאי שיניים, אחיות וכוח עזר סיעודי. רצח סדרתי כזה קיים בקרב גברים ונשים כאחת (Newton, 2006). כבר תיארתי, בעיקר בהקשר לתיאוריית הפעולות השגרתיות, את העובדה שלרוצחים סדרתיים כמו אלו המשימתיים ישנו מאגר נוח של קרבנות פוטנציאליים בקרב אוכלוסיות הנמצאות בשולי החברה. במקרה שלפנינו, מאגר הקרבנות הפוטנציאליים נגיש ופגיע הרבה יותר. מדובר בחולים בבתי חולים, במטופלים במוסדות לקשישים ובילדים בבית.

אוכלוסייה זו נחשבת לפגיעה במיוחד מכמה סיבות: ראשית, היא נמצאת במצב של חולי, זקנה או ילדות, ונזקקת לדמות סמכותית שתקבע עבורה את הטיפול הראוי, מבלי שיש לה אפשרות לדעת האם הטיפול נכון, ראוי ונדרש. זהו מצב של יחסים אי-סימטריים, שבו הסמכות ההורית או הרפואית יכולה לעשות כמעט כל דבר, ואוכלוסייה שלמה תלויה בה, לעיתים גם לגבי עצם קיומה. שנית, כאשר מתרחש מוות של חולה בבית חולים, ובפרט במוסדות סיעוד גריאטריים, הדבר נראה טבעי לגמרי. הדבר נכון, במידה רבה, גם לגבי ילדים. אוכלוסיות אלו ידועות באטיולוגיה של מוות כפגיעות ביותר, ולכן לא מתעורר חשד משמעותי. שלישית, גם כאשר מתעורר חשד שהמוות

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

לא התרחש באופן טבעי, הרי שמוסדות אלו יעדיפו להשתיק את העניין בשל רצונם שלא לפגוע ביוקרתם.

Newton (2006) מתייחס לכמה מניעים אפשריים לרצח סדרתי בתחום הרפואי:

א. רצח לשם השגת רווח חומרי, כמו למשל רצח של חוסים בבתי אבות לשם קבלת כספי ביטוח החיים או הביטוח הלאומי שלהם.

ב. רצח סדרתי של מאושפזים או חסרי יכולת לשם השגת סיפוק מתוך תחושת כוח "אלהית", כאשר הרוצח מחליט מי יהיה ומי ימות. זהו הכוח והשליטה האולטימטיביים בחיי אדם, ואין בצידם רווח חומרי כלשהו. באנגליה למשל רצח רופא קשישים מאות מהחולים שלו. למסגרת זו שייכות גם אהיות שרצחו חסרי ישע כדי "להקל על עבודתן".

ג. "תסביך מינכהאוזן בידי בא כוח" – מקרה שבו האם או האחות מרעילות ילד או חולה כדי להיות הראשונות שינסו להצילו וכך יזכו להכרה והערכה. לרוע המזל, מקרים רבים מסתיימים במוות, כאשר לא ברור אם הכוונה הייתה לרצוח את החולה או לא. ידוע על מקרים דומים בקרב פירומנים, כאשר מי שהצית את האש היה הכבאי הצעיר בתחנה, והוא זה שהיה ראשון לצאת לכיבוי האש, לעיתים תוך סיכון חיים, ובכך זכה להכרה והערכה.

קשה לדעת את שיעור המקרים מסוג זה, משום שכפי שנאמר, בסביבות שבהן מתרחש הרצח הסדרתי מסוג זה המוות הוא חלק אינטגרלי מהשגרה, מה גם שישנה מדיניות של השתקה. רוב מקרי הרצח נעשים על-ידי אהיות כדי לקדם את מעמדם המקצועי במערכת, שהוא נחות מול זה של הרופאים, או על-ידי אמהות במטרה להשיג תשומת לב ואמפתיה. אולם תופעה זו קיימת, כאמור, גם בקרב רופאים גברים.

ד. "רצח מתוך רחמים" – הרצון לגאול חולים מייסוריהם, כאשר הרופא יודע שאינו יכול לרפא את החולה ורוצה למנוע ממנו את המשך הסבל. ה) סדזים מיני. מדובר במניע נדיר יחסית, ובשל כך לא ניתנה לו מספיק תשומת לב. למשל, שתי אהיות סיעודיות בעלות נטייה מינית לסבית נהגו להרוג את חוליהן. הדבר יצר אצלן ריגוש מיני עצום, והן היו פונות לחדר פנוי לקיים יחסי מין מיד לאחר הרצח. במקרים אחרים, דווח על נשים שנרצחו על כיסא רופא השיניים, לאחר שקיבלו חומרי הרדמה במינון גבוה ועברו התעללות מינית קודם לרצח (Newton, 2006).

הסבר תיאורטי

יש לכאורה ניגוד עצום בין מקצועות הסיעוד והרפואה לבין רצח. שבועת הרופא, המיתוס של האחות הרחמנייה ועוד, מציגים את הדמויות הללו כמי שמקריבים במידה רבה את חייהם הפרטיים למען רווחת החולים. לכן הציבור מתקשה לקבל את הפער

שבין הדימוי המיתי למציאות. מנגד, אם מתבוננים בצורה רציונלית, הרי אנשים בעלי רצון לרצוח יכולים לעשות כן בקלות רבה במקומות כמו בתי-חולים, כך שיייתכן שחלק מזערי מתוך האחיות והרופאים בחרו בצורה רציונלית בתחום זה כדי להיות קרובים לקרבנותיהם הפוטנציאליים מבלי לעורר חשד כלשהו. הדבר דומה לסוטי מין כמו פדופילים, העובדים בתפקידים שונים בגני ילדים ובבתי-ספר. ברם, קשה לקבל את הטעון שאדם משקיע שנים רבות בלימודי רפואה רק כדי שיהיה לו מקום נוח ובטוח לממש את דחפיו הרצחניים.

הצורך בכוח ושליטה משמעותי מאוד בחיים האנושיים, ובפרט בעידן הגלובליזציה שבו היחיד חש שכוחו מזערי אל מול תאגידים וממשלות ענק. אולם הדבר לא גורם לאנשים "רגילים" להפוך לרוצחים סדרתיים. תאוות הכוח מפנה אנשים לעסוק במקצועות שבהם ניתן לבטא כוח, כמו פוליטיקה, משפט, ניהול, צבא, משטרה ועוד. התיאוריה הפסיכואנליטית הייתה טוענת שיש כאן סובלימציה – עידון של הדחף לכוח ושליטה בדרך נורמטיבית. אולם במקרים קיצוניים תאוות הכוח איננה באה לידי ביטוי – לתפיסתם של חלק קטן מאוד מאותם אנשים – באותן פרופסיות שצוינו. אנשים אלו חשים צורך לחוש בכוח האולטימטיבי, בכוח אלוהי.

מוטיב מרכזי ברצח סדרתי זה הוא שרופאים ואחיות אלו חשים סיפוק מתחושת הכוח העצומה שבידיהם ומהשליטה על אחרים. תחושת הכוח משרתת אצל חלק קטן מהם מילוי חסכים של שליטה, או מפצה על זלזול בכישוריהם וביכולותיהם בהיסטוריה האישית שלהם. תחושת הכוח אצל אנשים אלה מתקחה עם הזמן בגלל התרגלות. מדובר בהתפתחות של אישיות בעלת הפרעת התנהגות אנטי חברתית-נרקיסיסטית. בגלל שבקרב אנשים אלו האחרים נתפסים ככלי שרת לרצונותיהם, הרי שלאחר נטרול אשמה וניסוח מחדש של הנסיבות, אותם יחידים יפנו לרצח סדרתי שהוא, כאמור, האמצעי האולטימטיבי לתחושת הכוח. חלק מנטרול האשמה ייסוב סביב חוסר אחריות אישית בגלל ההיסטוריה שכביכול הובילה את הרוצח בהכרח למעשיו, חלק אחר ייסוב סביב הכחשת הקרבן והנזק, שכן מדובר באנשים חולים, וחלק מהניסוח מחדש יהיה שהרוצח אינו רע, כי הוא רוצה להקל על סבל החולה, בבחינת "המתת חסד".

הרוצח הסדרתי טוען לתחושת כוח שכן בידי ההחלטה מי ימות ומי יחיה, אך בפועל הוא אינו עושה בחירה כזו כלל, שכן הוא ימית את קרבנותיו בכל מקרה. כוונת הרוצח היא שהוא יכול היה לבחור בקרבן אחר אך הוא חס על חייו. גם טענה זו אינה נכונה, כי הרוצח יבחר בקרבן בעל הזמינות והפגיעות הגבוהות ביותר. הקרבנות זרים לו בדרך כלל, מלבד במקרה של אמהות לילדים וב"סינדרום מינכהאוזן", שבהם הכוונה היא באמת להציל את החולה ולזכות בהכרה ובהערכה.

הסבר זה נכון כמעט לכל המקרים שבהם ניתן למצוא שאיפה לכוח ושליטה, ולכן חוקרים שונים התייחסו למניע של כוח ושליטה כהסבר לסוג כולל של רצח סדרתי,

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

בעיקר מצד סדיסטים. כפי שהראיתי, הדבר אינו נכון. מרכיב הצורך בכוח ושליטה אמנם קיים בכמה סוגים של רצח סדרתי, אך רק בקטגוריה זו הוא נמצא בצורתו "הטהורה" ביותר.

הסבר נוסף לדרך הפעולה של רוצחים אלו הוא תיאוריית הפעולות השגרתיות, המספקות לרוצח מגוון של קרבנות חסרי הגנה, התלויים לחלוטין במטפלים בהם. מהשלב שבו הטיפול בחולים עבר מהבית אל ארגונים חיצוניים, נוצר מאגר קרבנות זמין מאוד לרוצחים הסדרתיים מסוג זה. בנוסף, שגרת "המוסדות הטוטליים"²⁴ שבהם חוסים הקרבנות מאפשרת לרוצחים לפעול מבלי לעורר חשד. לכן ניתן לטעון שיש כאן גם החלטה רציונלית מבחינת שיקולי הרווח וההפסד.

הסבר נוסף קשור לאישיותו של הרוצח ולהיבטים פסיכודינמיים. מדובר ב"סינדרום מינכהאוזן בידי בא כוח". סינדרום זה מבטא צורך של הורה, אחות או מטפלים בתשומת לב חברתית או בהכרה חברתית, שאינם יכולים להשיגה בדרך אחרת. למשל, בספרות מתואר מקרה שבו אישה הרה זכתה לתשומת לב רבה בעת ההיריון ובלידה. לאחר הלידה, כיוון שתשומת הלב עברה מהאישה-האם לתינוק, רצחה האם את התינוק וכך זכתה לתשומת לב רבה כאם שכולה. התהליך חזר על עצמו ביחס לחמישה מילדיה של האם.

מיקום הרוצח הסדרתי ביחס לששת המאפיינים המרכזיים

עיסוק במין – במרבית המקרים הידועים בספרות, לא קיימת מעורבות של מין בסוג רצח סדרתי זה. המין לא משחק תפקיד כמניע, כאמצעי לסיפוק וכאמצעי לכוח-שליטה. מקרים בודדים נמצאו בקרב רופאי שיניים ואחיות סיעודיות לסביות.

היכרות עם הקרבן – בגלל מגוון הרוצחים הסדרתיים בקטגוריה זו, ניתן להבחין בין שתי קבוצות. קבוצה אחת הינה בעלת היכרות נמוכה יחסית עם הקרבן, למשל רופא או אחות הפועלים כלפי קרבן שרק הגיע לבית החולים, אם כדי לגרום לו למות חסד (מתוך "רחמים"), ואם מתוך סינדרום מינכהאוזן (למשל, אחות צעירה שרצחה בהכרת הצוות הסיעודי והרפואי, הרעילה חולה ומיד רצה בניסיון להצילו ולזכות בהערכת הצוות).

הקבוצה השנייה נמצאת על הטווח השני של הרצף. מדובר באמהות, אחיות, מטפלות ורופאים המכירים את הקרבן בצורה עמוקה ואינטימית, ורוצחים כדי לקבל תשומת לב, אמפתיה ואפילו רחמים. התהליך חוזר על עצמו שוב ושוב, וכך הרוצח זוכה לתשומת לב חוזרת ונשנית, שלתפיסתו לא היה זוכה בה בשום צורה אחרת.

משחקי כוח ושליטה – גם כאן ניתן לראות בקטגוריה זו שני קצוות משמעותיים. בקצה

האחד נמצאות אמהות הפועלות מתוך שאיפה לתשומת לב, הרוצחות את תינוקותיהן שוב ושוב לצורך כך. אין כאן משחקי כוח-שליטה מול הקרבן, אלא רצון במותו כדי ליהנות מרווח חברתי.

בקצה השני, ניתן לראות קבוצה של רוצחים סדרתיים כמו רופאים ואחיות שתחושת הכוח העצומה הנתונה בידיהם לגבי השאלה מי יהיה ומי ימות קשורה ל"משחקי" כוח-שליטה מול הקרבן, אף שמשחקים אלו מצויים בעיקר בתודעתו של המטפל ללא יידוע הקרבן לגבי כוונותיו. עם זאת, במקרים מסוימים הקרבן עשוי להיות מודע לכוונה רצחנית מצד הצוות המטפל, כאשר הרופא משתף את החולה בכוונותיו והחולה אינו במצב בו הוא יכול להתנגד, וכך יקבל הרוצח סיפוק מחוסר האונים של הקרבן ומידיעתו על גורלו, והדבר דומה בכך למשחקי כוח-שליטה לעומת אלו המצויים ברצח מתוך מניע מיני-סדיסטי.

מעורבות של פשע אחר – כאשר הרצח הסדרתי נעשה לשם השגת רווח חומרי, כמו רצח של חוסים בבתי אבות, הרי שמדובר במעורבות של פשע אחר. הדבר נכון גם כאשר מדובר ברצח של חולים לשם הנאה מינית. אולם במרבית המקרים בקטגוריה שלפנינו לא מעורב במעשה פשע כלשהו מלבד הרצח עצמו, המעניק לרוצח תחושת כוח ושליטה, או לחילופין תשומת לב ואמפתיה מצד הסביבה.

מיקוד על הפעולה או על התהליך: לכאורה, בגלל שרצח סדרתי זה אינו כולל משחקי שליטה בין הרוצח לקרבן (אלא בין הרוצח לבין עצמו), ומכיוון שהקרבן זמין, נגיש ופגיע, הרי שניתן לומר שההתמקדות היא על פעולת הרצח. אולם לא ניתן להתעלם מהעובדה שלעיתים יש תהליך מסוים שבו הרוצח מבצע פעולות חוזרות ונשנות של הרעלה עד ההגעה למצב הקריטי. לכן ניתן לומר שעיקר המיקוד הוא על הפעולה, אך במידה מסוימת ייתכן מיקוד נמוך על התהליך.

מודל שיוך רצח ורוצחים סדרתיים לקטגוריות התיאורטיות בטיפולוגיה החדשה – לאחר הצגת המודל התיאורטי להסבר הרצח הסדרתי, ולאחר הצגת הטיפולוגיה המסווגת את הרוצחים הסדרתיים לסוגיהם, נדרשת עוד משימה אחת כדי ליצור תמונה שלמה וסדורה. הכוונה היא להציג את הטיפולוגיה החדשה על-פי ששת הקריטריונים שנבחרו למיון. אולם בניגוד לטיפולוגיות קודמות, אציג את הקריטריונים בדרך של דרגות או רצף, ולא בדרך של דיכוטומיה, אשר איננה מתאימה למדעי החברה, כולל הסוציולוגיה והקרימינולוגיה.

אחת הבעיות המרכזיות בטיפולוגיות ובמודלים תיאורטיים היא הקשיחות (rigidity) שבה אנו בונים מודל אידיאלי לתופעות חברתיות או נפשיות. הזכרתי כבר את הבעייתיות שב-DSM, אשר יוצר תיוג וקשיחות של תסמינים לאבחון הפרעות ומחלות נפשיות. בעיה דומה קיימת בקרימינולוגיה ובסוציולוגיה, השואפות להסביר התנהגות אנושית בצורה קשיחה מאוד הגובלת בטרמיניזם. מחד אנו שואפים ליצור תבניות כדי

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

שיהיה זה פשוט לזהות, לשייך ולקטלג תופעות שונות. מנגד, העולם הנפשי והחברתי איננו נתון בתבניות (פרט אולי לזה של אלו המתייגים לתבניות). אנו שואפים ליצור מודלים אידיאליים שמבוססים על המציאות ושניתן ליישם אותם בשדה האבחוני והטיפול, ולכן הטיפולוגיה המוצעת צריכה להיות גמישה ולא קשיחה, תוך הקפדה על התנאי של היותה מוציאה וממצה.

למשל, במקום לטעון שבקטגוריה מסוימת של רוצחים סדרתיים קיימת או לא קיימת התנהגות מינית-סדיסטית, ניתן לומר שהתנהגות סדיסטית-מינית יכולה להתקיים בדרגות שונות אצל רוצחים סדרתיים שונים. ברור שאצל רוצח סדרתי המונע מתוך יצר מיני-סדיסטי רמת הסדיום המיני תהיה גבוהה, בעוד שסדיום מיני לא יתקיים בסוג אחר של רצח סדרתי, למשל כשמדובר ברצח המעוניין ברצח הקרבן לשם נטילת כספו בלבד. בין שני מקרים אלו, ייתכנו סוגים של רצח סדרתי שבהם יתקיים סדיום מיני ברמה נמוכה ובינונית.

ודוגמה נוספת: ברצח מתוך מניע חומרי השתקפות מניע הכוח והשליטה תהיה נמוכה, אם בכלל, בעוד אצל רוצח המענה קרבן באיטיות ובצורה סדיסטית נוכל לראות שיש מרכיב גבוה של הפגנת כוח-שליטה.

Holmes & Holmes (1998) היו הראשונים להתייחס לנושא, אך הבעיה בטיפולוגיה שלהם הייתה הדיכוטומיה של הקריטריונים, כדוגמת הדיכוטומיה של "מניע פנימי" לאישיות ו"מניע חיצוני" לאישיות. עם זאת, נעזרתי בכמה מהקריטריונים או המאפיינים שהציגו החוקרים, כמו מיקוד על הפעולה לעומת מיקוד על התהליך. בנוסף, אני מציע מאפיינים נוספים כמו מעורבות של יחסי מין ברצח הסדרתי, או רכיבים של כוח-שליטה כמניעים מרכזיים.

לוח 7: מיון של רצח ורוצחים סדרתיים לפי קריטריונים מרכזיים (מקור: אדלשטיין, 2009)

מיקוד על התהליך	מיקוד על הפעלה	מעורבות של פשע אחר	משחקי כוח-שליטה	היכרות עם הקרבן	עיסוק במין	סוג/מאפיין
לא קיים- בינוני	גבוה	לא קיימת- גבוהה	לא קיים- נמוך	לא קיימת- גבוהה	לא קיים	רצח על רקע עברה לשם רווח חומרי
לא קיים	גבוה	לא קיימת	לא קיים	לא קיימת- גבוהה	לא קיים	רצח מתוך פסיכוזה
לא קיים	גבוה	לא קיימת	לא קיים	לא קיימת- נמוכה	לא קיים- נמוך	רצח אידיאולוגי לטיהור החברה
גבוה	לא קיים- נמוך	גבוהה	גבוה	לא קיימת	נמוך-בינוני	רצח מתוך תסכול- השפלה
גבוה	לא קיים- נמוך	גבוהה	גבוה	לא קיימת	גבוה	רצח סדיסטי- מיני
לא קיים- נמוך	גבוה	נמוכה-גבוהה	נמוך-גבוה	נמוכה- גבוהה	לא קיים- נמוך	רצח בהקשר טיפולי

מלוח מספר 7 ניתן ללמוד עד כמה חשובה הגמישות של הקריטריונים המרכזיים המופיעים ברצח סדרתי, שלא ניתן להציגם באופן דיכוטומי. גם בפרופילאות קיימת גמישות המאפשרת קביעה של הפרופיל לגבי פשע מסוים רק לאחר דיון על בסיס המודל האידיאלי. בעבודת מערכת אכיפת החוק, החוקרים יידרשו לקבוע היכן עומד המקרה ביחס לרצף המוצע. הדבר יסייע בהחלטה כיצד לחקור את המקרה, כיצד להאשים ולהעניש את העבריין, וכיצד לטפל בו, אם בכלל.

בטענה זו יש משום ביקורת על תחום הפרופילאות בעברות מסוג זה. העובדות מוכיחות שהמרכז האמריקני המשוכלל ביותר לפרופילאות בעבריינות חמורה מגיע לרמת חשיפה וגילוי של המבצעים ברמה של שני אחוזים בלבד. לדעתי, אחת הסיבות

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

הבולטות לכך נעוצה בטיפולוגיות הבעייתיות שהציגה הסוכנות הפדרלית האמריקנית (F.B.I) לרצח ורוצחים סדרתיים, שמשמשת בעיקר בטיפולוגיות שבהן המאפיינים המרכזיים היו דיכוטומיים, ולא נעו על רצף כפי שמוצע כאן.

כפי שציינתי, מדעי החברה או ההתנהגות שאפו מקדמא דנא ליצור מודלים אידיאליים לתופעות אישיות ובין אישיות, אך מורכבותה של המציאות גרמה לכך שחלק ממודלים אלו החטיאו את המטרה. מנגד, יש משהו מתסכל במקצת בטיפולוגיות או במודלים כגון זה המוצע כאן, משום שאין לנו קריטריונים חד משמעיים וחד-ערכיים להבנת תופעות. כאמור, המציאות מורכבת יותר ואיננה חד-חד ערכית. התופעות במציאות נעות על רצף או בתחום מסוים, ולא ניתן לאלץ את המציאות לקטגוריות חד-חד ערכיות. מנגד, יתרונן של מודל כזה הוא בכך שהוא מאפשר התייחסות לכל טווח האפשרויות של התופעה, ובכך הוא מתאר את המציאות באופן נכון ואמיתי יותר.

סיכום הטיפולוגיה המוצעת

כאשר חוקרים מעוניינים ליצור טיפולוגיות לתופעה מסוימת, עליהם לעמוד בשני קריטריונים: הקטגוריות צריכות להיות מוציאות וממצות. במילים אחרות, עליהן לכלול את כל המקרים השייכים לתופעה, אך לא לכלול מקרים שאינם שייכים לתופעה הנחקרת.

בטיפולוגיות קודמות שהוצעו בתחום הרצח הסדרתי היו שלוש בעיות עיקריות: הכללת מקרים של רצח המוני-סדרתי בסיווג של רצח סדרתי; חפיפה בין קטגוריות; והתייחסות למניע הכוח והשליטה כקטגוריה נפרדת, כך שלא התאפשרה הבחנה בין קטגוריות שונות שיש להן המרכיב המשותף הזה. כפי שכבר נאמר, כוח ושליטה הם מרכיבים דומיננטיים ברצח סדרתי, אך הם מהווים מניע רק בחלק מהקטגוריות של רצח סדרתי ולא בכלן. בעיה נוספת היא שחלק מהטיפולוגיות עירבו בין מניעים למאפיינים ברצח סדרתי.

הטיפולוגיה המוצעת מציגה את המניעים לרצח סדרתי ואת המאפיינים של הרצח והרוצחים הסדרתיים בסוגים השונים – בנפרד. אולם מעבר לכך – החידוש הוא בהצגת הסבר פסיכולוגי וחברתי גם יחד למניע ולדרך הפעולה. בכך הטיפולוגיה עונה על שתי הדרישות שהצגתי. בנוסף, היא מציגה לראשונה הסבר תיאורטי אינטגרטיבי לסוגי הרצח והרוצחים הסדרתיים השונים, בקטגוריות השונות.

השאלה היא האם בקטגוריות שהוצעו קיימת חפיפה בין סוגים של רצח ורוצחים סדרתיים. לכאורה התשובה היא חיובית. לדוגמה, רצח של חוסים במוסדות סיעוד נעשה בעיקר על-ידי נשים, ובטיפולוגיה זו הוא מופיע פעמיים: בקטגוריה של רצח מתוך מניע חומרי או על רקע עברה שנועדה להשגת רווח חומרי, ובקטגוריה של רצח ורוצחים סדרתיים מתוך שאיפה לכוח. המבקרים יטענו שקטגוריה זו איננה עומדת

בקריטריון של הוצאה. אולם זהו מבט שטחי. כאשר בוחנים את המניע, הרי שלפנינו שני סוגי רוצחים שונים לגמרי. האחד פועל מתוך מניע חומרי, בעוד האחר פועל מתוך מניע פסיכולוגי של צורך בכוח ושליטה. הבחנה זו מערערת את הביקורת. מאגר הקרבנות אמנם זהה בשני המקרים ויש דמיון חיצוני במעשי הרוצח, אך המניעים ודרך הפעולה שונים לגמרי.

מתוך הטיפולוגיה עולה מסקנה חשובה, לפיה ישנם מרכיבים משותפים לסוגי רצח סדרתי שונים ברקע ובסיבתיות. ברבים מהמקרים לרוצחים ישנה היסטוריה של טראומה והתעללות מינית ופיסית בילדות, בדידות וחוסר יכולת ליצור זיקה עם דמויות הוריות, ובעיקר עם דמות האם. גורמים אלו בילדותו של הרוצח הסדרתי העתידי יכלו להיגדע בילדות, ובמקום רוצח היה גדל ילד בעל דחפים הניתנים לתיעול נורמטיבי לגיטימי. אם אל מול הכוחות שפגעו בילד בילדותו ובהתבגרותו היו עומדים בני המשפחה המורחבת, רשויות הרווחה או גורמים אחרים אשר היו מגוננים על הילד באמצעות הוצאתו מהבית המתעלל אל משפחה תומכת בלוויית טיפול נפשי הולם, יש סיכוי שלפחות חלק מהילדים היו גדלים ונעשים חברים נורמטיביים בחברה.

המקטרגים יטענו שבסטטיסטיקות ישנם גם ילדים שגדלו במשפחה אוהבת וחמה ובכל זאת הפכו לרוצחים סדרתיים (Vronsky, 2008). במקרים אלו המשפחה עשתה כל שלא ידה עבור הילד והעניקה לו חום ואהבה, ובכל זאת הרוצח העתידי פיתח הפרעת אישיות חמורה.

התשובה לטענה זו היא שמהבחינה הסטטיסטית, על כל מגרעותיה, עולה שרוב הרוצחים הסדרתיים גדלו במוסדות, במשפחות מאמצות או במשפחות מתעללות. מעבר לכך, בניגוד למחלת נפש אורגנית המתפתחת בילדים ובנוער ללא קשר לחום ולאהבה שהם מקבלים בבית, הרי שהפרעות אישיות מהסוג המתואר כאן אינן מתפתחות בחלל ריק, והן מושפעות לעיתים קרובות מיחס המטפלים הראשוניים.

אמנם, לא רק למשפחה יש השפעה על התהוותו של הרוצח הסדרתי. התרבות שבה אנו חיים מהווה את מקור הנורמות, הדימויים, השאיפות והדחפים²⁵ של חברי החברה. מערכות החברות כמו גם התקשורת ההמונית מעבירות לילדים ולנוער מסרים תרבותיים היוצרים תפיסות נורמטיביות של המקובל, הראוי והרצוי. הדבר נכון בתחום החומרי, בתחום של דימוי גוף, ביחסי מגדר וכמעט בכל תחום בחיינו.

תקשורת ההמונים נולדה על רקע המצאת הדפוס, ומאז היא צומחת בקצב גדל והולך בזכות פיתוח אמצעים טכנולוגיים להעברת מידע, כמו רשת האינטרנט. ככל שאמצעי תקשורת ההמונים זכו לקהלים גדולים יותר, החלו לעלות חששות וטענות בדבר הכוח העצום שיש בידי תקשורת ההמונים, והועלו הצעות להגבלת כוח זה. לעיתים הדבר קרה כחלק מתהליך של יצירת "פאניקה מוסרית".

25 מעבר לדחפי ה"סתמי" שציין פרויד.

פרק רביעי: טיפולוגיה של רצח ורוצחים סדרתיים

לענייננו, אחת הטענות המרכזיות הייתה שתקשורת ההמונים מעלה את רמת האלימות בחברה. החל מסרטי אנימציה לילדים ועד לסרטי פעולה לנוער ומבוגרים, תוכני התקשורת רוויים אלימות. מחקרים רבים פורסמו בנושא במשך השנים והוצעו דרכים שונות להתגבר על השפעה מסוכנת זו, כגון הגבלת גיל הצפייה, אפשרות חסימת ערוצים ותכנים על-ידי ההורים ועוד.

מנגד, הממצאים בדבר השפעת התקשורת על עליית רמת האלימות בחברה סבלו לא פעם מסתירות. בין השאר, נמצאה השפעה שונה על קהלים שונים. אחד הממצאים המובהקים הוא שהתקשורת איננה יוצרת אלימות יש מאין, אלא יכולה לחזק נטיות מוקדמות להתנהגות תוקפנית, באמצעות הקהיית רגשות ביחס לקרבן, "התרגלות" לצפייה בגופות, חיפוש תכנים אלימים יותר, ועוד. מעניין לציין שרבים מהמחקרים התמקדו בסרטים, אך התעלמו ממהדורות החדשות שבהן מוצגת אלימות בתדירות די גבוהה (רצח, פיגועי טרור, הכאת קשישים). תכנים אלו נתפסו כ"לגיטימיים", משום שהם מייצגים את המציאות.

צריך לשים לב לעובדה שהביטוי תקשורת המונים כוללני מדי. במעטפת של תקשורת זו מצוי למשל מגוון עצום של עיתונים. חלק מהעיתונים, המכונים גם "צהובונים", מציגים בצורה בוטה תוכני מין ואלימות על-מנת לעורר את סקרנות הציבור ולמכור יותר עיתונים. מנגד, ישנם עיתונים הנחשבים כפונים לקהל אינטלקטואלי יותר, ובהם לא נמצא ביטוי בוטה של תכנים מעין אלו. הדבר נכון גם לגבי מגוון ערוצי הטלוויזיה בכבלים ובלווין וערוצי הרדיו, וכן לגבי ספרים וסרטים.

בעוד שבמשך השנים נוצרו גופי פיקוח ובקרה על ערוצי תקשורת ההמונים, הרי שפיתוח רשת האינטרנט שיבש את היכולת לעשות כן לגבי עולמות התוכן ברשת. ניתן כיום להיכנס לכל אתר ולצפות בכל סוג של תוכן לפי העניין של המשתמש. פדופילים יכולים להתכתב עם ילדים ובני נוער תחת חזות בדויה ולפתות אותם למפגש, אתרי היכרויות מאפשרים שיחות בין אנשים בנוגע לטעמים השונים שלהם, וכבר אירעו מקרים רבים של מפגשים בעקבות היכרות באינטרנט שהסתיימו באונס וברצח. האינטרנט מאפשר לסוטים מסוגים שונים להתחזות ולפתות קרבנות כמעט בכל תחום של סטייתם. סוטים אלה חשים בטוחים תחת הסוואתם, ומנגד למשתמשים האחרים אין דרך בדוקה לוודא את זהות מי שמשוחח עמם.

תקשורת ההמונים אמנם איננה כל יכולה, אך תחת נסיבות ותנאים משפחתיים ואישיותיים שונים, ילדים ובני נוער הופכים לכר נוח לקליטת מסרים שאינם עולים בקנה אחד עם הערכים והנורמות המקובלים בחברה. במקרים כאלו אין אצל הילד ובסביבתו בלמים שיבחנו ויבקרו את תוכני התקשורת, ולכן הילד חשוף מאוד ועלול לקבל את המסרים כהוראת דרך ראויה ורצויה, בעיקר אם הם עונים על דימויו, דחפיו ומאווייו.

פן אחר של התקשורת ההמונית הוא בהפיכת רוצחים נתעבים לגיבורי תרבות

הזוכים לחשיפה תקשורתית רבה, כמו גם להנצחת מעלליהם בסרטים, בסדרות טלוויזיה ובספרים. ברור שנער נורמטיבי ובריא בנפשו הנחשף להאדרת הפושעים כגיבורי תרבות לא יזדהה עמם, אולם כאשר מדובר בילדים ובבני נוער שעברו טראומות וסובלים מהפרעות נפשיות קשות, הרי שחשיפה לתכנים אלו עלולה להחמיר ולהקצין את התנהגותם הסוטה והעבריינית, כפי שהראיתי קודם לכן. כלומר, ישנם צרכני תקשורת החסרים מנגנוני הגנה מפני מגוון תכנים שעשויים להשפיע עליהם, ובמקביל תוכני התקשורת עונים על צורך הקיים אצלם לחפש ריגושים ולרצות להידמות לדמויות המפורסמות שבהן הם צופים. התקשורת ההמונית גורמת לנו להאמין שניתן להפוך כל פנטזיה למציאות, בעולם השואף למטרה ללא התעכבות על האמצעים הלגיטימיים שיביאו לאותה מטרה רצויה. הכוכבים על המסך, שנדלקים בין לילה, מעבירים מסר של חיים מהיום למחר, ניהיליזם וכוח שאנו חסרים בחיינו האישיים והחברתיים.

כאשר יחידים עם דחפים מסוימים מוצאים כר פורה לסיפוק צורכיהם, הם הופכים לצרכני תקשורת במידה גבוהה. כאשר הסיפוק הראשוני דועך, הם נוטים לחפש תכנים בוטים יותר ויותר, ואותם הם יכולים למצוא ללא קושי. אולם בשלב מסוים גם התקשורת מוגבלת ביכולת שלה לספק את הצרכים, ואז הצורך והרצון ב"דבר האמיתי" סולל את הדרך מ"מציאות של תקשורת" ל"תקשורת של מציאות": הפיכת היחיד הסוטה לאחד מגיבורי התרבות שבהם צפה בתקשורת, כשהוא זוכה בפרס הגדול – הפיכתו לידוען (גורן, 1993).

לסיכום, התקשורת אינה שואבת את תכניה יש מאין, או רק מדמיונם המעוות לכאורה של יוצריה. התרבות האמריקנית (בעיקר) מעודדת תגובה אלימה לפעולות שמפריעות להשגת שאיפות ומאוויים אינדיבידואליים ונרקסיסטיים. במקביל, התרבות משדרת מסר לפיו ישנם חברים בחברה שחיהם שווים פחות מאלו של האחרים ("מדרג הדם"), ובאופן כללי מחירם של חיי אדם הינו די זול. מסרים אלו עוברים דרך התקשורת ההמונית לא רק בסרטים דמיוניים (fiction), אלא גם באמצעות מהדורות החדשות היומיומיות. כאשר מסרים אלו מועברים לאנשים בעלי רקע מתאים לקליטת המסר כלשונו, הרי שיחידים מסוימים בחברה עלולים לפעול בהתאם למסר כזה, תוך מציאת מגוון של תירוצים והצדקות הקיימים בתרבות הכללית ה"נורמטיבית".